

UDK: 272-243.55-237

Hrvatski prijevod s aramejskog izvornika
uz popratne stručne bilješke
Primljeno: kolovoz 2012.

Dubravko TURALIJA
The Catholic University of America
Biblical Studies and Semitic Languages Department
620 Michigan Ave., N.E. Washington, DC 20064
dubravkoturalija@hotmail.it

EZRA 4,8 – 7,26
NOVI HRVATSKI PRIJEVOD S ARAMEJSKOG IZVORNIKA,
UZ POPRATNE STRUČNE BILJEŠKE

Uvod

Klasično povijesno judejsko razdoblje podijeljeno je na dva globalna perioda: vrijeme Prvoga i vrijeme Drugoga hrama. Vrijeme Prvoga hrama vezano je uz izraelsko monarhističko razdoblje od kralja Salomona (Davida) do posljednjega judejskoga kralja Sedekije i Babilonskoga sužanjstva 586. god. prije Krista. Drugo razdoblje Hrama započelo je sedamdeset godina kasnije, u vrijeme svećenika Ezre, 515.-450. god. prije Krista, židovskim povratkom iz sužanjstva, obnovom Hrama i revizijom religijsko-socijalne hijerarhije u Judeji i trajalo je punih pet stoljeća, sve do Prvog judejsko-rimskoga rata i rušenja Hrama 70. godine po Kristu.

Ezrina knjiga, karakteristična po svojoj dvojezičnosti, usredotočena je na židovski povratak iz babilonskog sužanjstva (hebrejski, gl. 1 – 3); obnovu Hrama (aramejski, gl. 4 – 5); uspostavu socijalne zajednice u Jeruzalemu (aramejski, gl. 6) i implementaciju Mojsijeva zakona u Judeji (aramejski i hebrejski, gl. 7 – 10). Iako se tradicionalno Ezra vezuje uz Nehemiju, čini se da su ove dvije knjige, premda u mnogome slične, neovisno stvarane jedna o drugoj.¹

1 Usp.: Klaus-Dietrich SCHUNCK, *Nehemia*, *Biblischer Kommentar Altes Testament 23/2.6* (Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 2009.), 19-21; David MARCUS, *Ezra and Nehemiah*, *Biblia Hebraica Quinta 20* (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2006.), 5-17; Kurt GALLING, *Die Bücher der Chronik, Esra, Nehemia*, *Das Alte Testament Deutsch* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1954.), 8-11.

Započinjući naraciju i dijalog o problemima između lokalnih naroda i judejskih povratnika iz sužanjsva (Ezr 4,6-24), aramejski dio Ezrine knjige opisuje stanje i okolnosti u Jeruzalemu poslije smrti perzijskoga kralja Kira (530. god. prije Krista) i retroaktivno reflektira nad vremenom Darijeva kraljevanja (522.-486. pr. Krista). Perzijski kraljevi koji se još spominju u aramejskim odlomcima, Kserkso (486.-465. pr. Krista) i Artakserkso (465.-424.), igraju važnu ulogu u obnovi jeruzalemskih zidina i socijalnom strukturiranju grada. Uz njih, perzijski velikaši Šešbacar, iz Transeufrata ili Prekorječja, i Tatenaj sa svojim suradnicima zauzimaju zapaženo mjesto u aramejskoj naraciji Ezrine knjige, a posebice u dijalogu s perzijskim kraljevima (usp. Ezr 4 – 7). U Ezr 6,6-12 velikaš Tate naj dopisuje se s kraljem Darijem. Kronološki se kralj Darije ne uklapa u Ezrino razdoblje pa se ovdje vjerojatno radi o kasnijoj elaboraciji prvoga kraljevskog dekreta o slobodnoj izgradnji Hrama.² Dekret pokazuje da je zakonsko pravo imperijalističke Perzije respektiralo prava i lokalne zakone pokorenih naroda, pa prema tome i Judejaca.³

Novi hrvatski prijevod se isključivo odnosi na aramejski tekst Ezrine knjige 4,8 – 7,26 koji je popraćen stručnim gramatičko-sintaktičkim bilješkama⁴ koje ukazuju na raspravu o aramejskim i akadskim morfemima⁵ te hebrejskim posuđenicama i srodnicama.⁶

² Usp.: Paul CARBONARO, „Les trios pages de Darius, du premier livre d’Esdras (3,1-5,6) aux Antiquités juives (XI,33-67)“, *Revue Biblique* 119 (2012.), 20-22.

³ Usp.: D. MARCUS, *Ezra and Nehemiah*, 8-9; K.-D. SCHUNCK, *Nehemia*, 5-10; Hindy NAJMAN, „Ezra“, *Jewish Study Bible (JSB)*, ur. Adele BERLIN – Marc Zvi BRETTTLER, Jewish Publication Society (Oxford: Oxford University Press, 2004.), 1575-1682.

⁴ Franz ROSENTHAL, *A Grammar of Biblical Aramaic*, Seventh, expanded edition, With an Index of Biblical Citations Compiled by M. Gurtner (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2006.); Stanislav SEGERT, *Altaramäische Grammatik: mit Bibliographie, Chrestomathie und Glossar* (Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1990.); E. COOK – Frederic William BUSH – William Sanford LASOR, *The Guide to Read Biblical Aramaic* (Washington: CUA University Press, 2009.).

⁵ Michael SOKOLOFF, *A Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic* (Ramat-Gan: Bar Ilan University Press; Baltimore – London: The John Hopkins University Press, 2002.); Michael SOKOLOFF, *A Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic* (Ramat-Gan: Bar Ilan University Press; Baltimore – London: The John Hopkins University Press, 2002.); Michael SOKOLOFF, *A Dictionary of Judean Aramaic* (Ramat-Gan: Bar Ilan University Press, 2003.); *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, ur. Martha T. ROTH ([krat. *Assyrian Dictionary*]: -a, -b [I. J. Gelb, B. Landsberger, A. L. Oppenheim, E. Reiner, 1964., 1965.], -g, -h [I. J. Gelb, T. Jacobson, B. Landsberger, A. L. Oppenheim, 1956.], -i, -j [I. J. Gelb, B. Landsberger, A. L. Oppenheim, 1960.], -k, -m [M. Civil, I. J. Gelb, A. L. Oppenheim, E. Reiner, 1971., 1977.], -n, -š [J. A. Brinkman, M. Civil, I. J. Gelb, A. L. Oppenheim, E. Reiner 1980., 1989.], -p, -t [R. D. Gibbs, J. A. Brinkman, M. Civil, W. Farber, W. Stolper, 2005., 2006.]) (Chicago: Oriental Institute; Glückstadt: J. J. Augustin Verlagsbuchhandlung, 1964.-2010.).

⁶ Ludwig KOEHLER – Walter BAUMGARTNER, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (Leiden – Boston – Köln: Brill, 2001.).

I ovog puta, kao i u Daniela 2,4 – 7,28,⁷ cilj nam je što bliže slijediti biblijski izvornik i načiniti što vjerodostojniji hrvatski prijevod, uspoređujući ga pritom sa standardiziranim Sovićevim,⁸ Šarićevim⁹ i Grubišićevim¹⁰ prijevodom aramejskoga dijela Ezrine knjige.

Glava 4,8-16: Pismo iz Prekorječja¹¹ kralju Artakserksu

וְשִׁמְשַׁי 12 וְרֵחֻם בְּעַל-טֶעַם 4,8 4,8 Rehum, povjerenik, i Šimšaj,
סִפְרָא כְּתָבוּ אֶגְרָה 13 חֲדָה עַל- pisar, napisali su jedno pismo o¹⁵
יְרוּשָׁלַם לְאַרְתַּחְשַׁשְׁתָּא 14 מֶלֶכָּא Jeruzalemu – Artakserksu, kralju
בְּנִמָּא: – ovako:

⁷ Dubravko TURALIJA, „Daniel 2,4 – 7,28: Novi prijevod s aramejskog izvornika popraćen stručnom analizom i kratkim komentarom“, *Vrhbosnensia* 15 (2011.), 161-194.

⁸ Sovićev prijevod koji je poslužio kao predložak u: *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta. O četrdesetoj obljetnici 1. izdanja „Zagrebačke Biblije“ i četrdesetoj obljetnici izdavačke kuće „Kršćanska sadašnjost“ (1968.-2008.)* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2008.).

⁹ Šarićev prijevod koji je standardiziran u: *Biblija. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta* (Zagreb: Hrvatsko biblijsko društvo – Glas Koncila; Sarajevo: Vrhbosanska nadbiskupija, 2006.).

¹⁰ *Franjevačka Biblija* (Tomislavgrad: Naša ognjišta; Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Hrvatsko biblijsko društvo, 2010.). Poradi jezičnih varijacija, u bilješkama što slijede bit će uključen i pohrvaćeni prijevod Djure Daničića iz: *Sveto Pismo Staroga i Novoga Zavjeta* (Beograd: Izdanje britanskoga i inostranoga biblijskoga društva, 1921.).

¹¹ Pismo se pridaje kralju Artakserksu (465.-424. pr. Kr.) koji je vladao poslije izgradnje Hrama (oko 515. pr. Kr.). Tekst se stoga može ticati isključivo jeruzalemskih zidina koje su dovršene poslije inauguracije Hrama.

¹² בעל-טעם akadaska posuđenica *bēl ṭēmi* u značenju *podnositelj izvještaja, delegat, povjerenik* (usp.: *Assyrian Dictionary* -t, 338). Rehum je perzijski povjerenik iz pokrajine Samarije (usp.: Joseph BLENKINSOP, *Ezra-Nehemiah: a commentary*, The Old Testament Library [Philadelphia: The Westminster Press, 1988.], 112). Sović, Šarić i Grubišić u svojim prijevodima svezu su razumljivo naglašenije: *upravitelj*. Ovdje je riječ o *delegatu, povjereniku*. Daničić (HR) sintatičku složenicu prevodi sa *starješina u vijeću*.

¹³ אגרה je akadaska riječ za pismo *agāru* (usp.: *Assyrian dictionary -a1*, 152-153).

¹⁴ ארתחששתא Perzijsko ime *Artakhšarta* u značenju *onaj koji vlada*. Usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:9.

¹⁵ Prijedlog על u širem kontekstu može značiti *protiv* (Sović, Šarić). Ovdje je zadržano njegovo izvorno značenje: *prema, o, iznad*. (Usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 10, 26, 33, 49, 75, 175, 178).

4,9 אֲדִין רְחוּם בְּעַל־טַעַם וְשִׁמְשִׁי 4,9²³ Tada Rehum, povjerenik, i
 סִפְרָא וְשָׂר כְּנֻתָהוּן¹⁶ דִּינְיָא¹⁷ Šimšaj, pisar, i ostali njihovi su-
 וְאַפְרִסְתְּכֵיָא¹⁸ טַרְפְּלֵיָא¹⁹ אֶפְרָסִיָא²⁰ radnici: ovršitelji i tumači, po-
 אַרְכָּוֵי אַרְכָּוֵיָא²¹ בְּבַלְיָא שׁוֹשְׁנֵיָא reznici i prevoditelji; Arkvanci,
 דְּהוּא דְּהֵיָא²² עֵלְמָיָא: Babilonci, Susci,²⁴ odnosno Ela-
 mljani,

- 16 *Stataus constructus* u množini od כְּנֻתָּ kolega, suradnik je akadaska posuđenica kinattū u istom značenju (usp.: *Assyrian Dictionary -k*, 380). Iz istoga je izvora i hebrejska imenica כְּנֻתָּ sputnik. Usp.: Ezr 4,7; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:9; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 188).
- 17 Septuaginta i Vulgata ovu imenicu prevode kao vlastitu: *Dinjani* (tako i Šarić), međutim aramejsku riječ דִּינְיָא bi trebalo čitati naglašeno דִּינְיָא u značenju *javni ovršitelji*, od imenice דִּינָּ – *sudac, zakonik*. Usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:9; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 40.
- 18 Riječ אֶפְרִסְתְּכֵיָא mogla bi biti izvedenica od glagola פִּרַשׁ (פִּרַס): *prevesti, protumačiti* u kojoj je asimilacijom slovo *sīn* prešlo u *sāmeḳ*. Usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:19; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 58, 198; Ezr 4,18 n. 57. Šarić riječ *prevodi* kao vlastitu imenicu *Afarsatašani* (Septuaginta, Vulgata), dok Sović i Grubišić ovdje vide pridjev: *perzijski* (od imenice פִּרַס – *Perzija*), povezujući riječi וְאַפְרִסְתְּכֵיָא u sintagmu: *perzijski suci* (Sović); *predstavnici Perzijanaca* (Grubišić).
- 19 Šarić za riječ טַרְפְּלֵיָא slijedi tradicionalnu interpretaciju: *Tarfaljani* (Septuaginta, Vulgata). Glagol טַרַפְּלֵיָא znači *uzimati, plijeniti, oduzimati* pa bi se u imeničkoj izvedenici moglo raditi o službi *poreznika, carinika*. Usp.: M. SOKOLOFF, *A Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 518-519.
- 20 Imenica אֶפְרָסִיָא, kao izvedenica glagola פִּרַשׁ (פִּרַס): *prevesti, protumačiti* (usp.: Ezr 4,9 n. 7). Šarić riječ prevodi vlastitim imenom: *Arafšani* (Septuaginta, Vulgata), a Grubišić: *Perzijanci*. Usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, 83.
- 21 U gornjem tekstu *qere* je uvijek u umanjenom vokabularnome fonu kako bi se bolje uočila usporedba s *ketivom* koji je ovdje bez broja i padežnog oblika (אַרְכָּוֵי) pa ga je teško odrediti, dok bi se dual אַרְכָּוֵיָא mogao prevesti vlastitom imenicom: *stanovnici Arke*. Grubišić ovdje ne vidi *ketiv-qere*, nego isti korijen prevodi različito: *predstavnici* (אַרְכָּוֵי), *Urukijanci* (אַרְכָּוֵיָא).
- 22 *Ketiv* דְּהוּא treba razumjeti kao די הוּא u značenju: *odnosno, ili* (usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:9), dok se *qere* דְּהֵיָא može razumjeti isključivo kao vlastito ime: *Dihuci, Dehavci* ili *Dijevljani* (usp.: Šarić).
- 23 Rec 9-11 redaktorski dodatno pojašnjavaju redak 1 i ne čine dio pisma pa je znak navoda u r. 9 nepotreban (usp.: Šarić, Grubišić).
- 24 Perzijska riječ *šušana-ka* ili *sūsa-ka*: *lotos, lotosov cvijet*. Usp.: William Sanford LASOR, „Susa“, *The International Standard Bible Encyclopedia*, Q-Z, ur. Geoffrey W. BROMILEY (Michigan: Grand Rapids, 1982.), 668-669.

4,10 וְשָׂאֵר אַמְיָא דִּי הַגְּלִי אֶסְנַפֵּר
רְבָא וְיִקְרִיא וְהוֹתֵב²⁵ הַמּוֹ²⁶
בְּקִרְיָה²⁷ דִּי שְׁמַרְיָן וְשָׂאֵר עֵבֶר-
נְהָרָה וּכְעֻנְתָּ²⁸

4,10 i ostali narodi koje protjera Asurbanipal,²⁹ veliki i moćni, i nastani ih u gradu Samariji i dalje u Prekorječju.³⁰ A sada,

4,11 דְּנָה פִּרְשָׁגוֹן³¹ אֲגַרְתָּא דִּי שְׁלַחוּ
עֲלוּהִי עַל-אַרְתַּחְשֶׁשְׁתָּא מְלִכָא
עַבְדֵּיךָ אֲנֵשׁ עֵבֶר-נְהָרָה וּכְעֻנְתָּ:

4,11 ovo je prijevod³² pisma koje su mu poslali:) „(Tebi) Artakserksu, kralju, (od) tvojih sluga – ljudi iz Prekorječja. A sada,

25 *Haf'el* obično u prefiksu perfekta ima *hō-* po čemu je i prepoznatljiv; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 130.

26 Zamjenski dodatak glagolu ovdje je osobna zamjenica *המו*, *oni*; usp.: Dan 2,34; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:10; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 29.

27 Imenica *קריה* se tradicionalno (Septuaginta, Vulgata) prevodi u množini: *gradovi* (Sović, Šarić), međutim targumi Onkelos i Jonatan za množinu imaju oblik *qirwajā'*, pa stoga imenicu *qirjā* ovdje treba razumjeti u jednini i prevesti: *grad*; usp.: Grubišićev prijevod; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 73; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 62.

28 Veznička čestica *כְּעֻנְתָּ*, *sada* uvodi u novi rečenični odlomak (hebrejska istoznačnica *וְעַתָּה*). Usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 89, 183).

29 Ime *אֶסְנַפֵּר* nije zabilježeno u Asirskim kronikama pa se ovdje vjerojatno radi o kralju Asurbanipalu; usp.: *Jewish Study Bible*, 1676.

30 Prekorječje, doslovce: *s onu stranu rijeke (Eufrata)*. Izraz *עבר-נהרה* je redovito zajedno i u svezi, pa stoga upućuje na vlastitu imenicu za teritorij poput Mezopotamije (perzijski: *mi-jān-nūdrān: zemlja između dviju rijeka* ili aramejski *bēt-nahrīn: prebivalište među rijekama*). Usp.: *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, ur. I. J. GELB i dr. (Chicago: Oriental Institute of Chicago; Glückstadt: J. J. Augustin Verlagsbuchhandlung, 1958.), 8. Slične složenice ima i hrvatski jezik kao *Posavina* (uz Savu), *Podravina*, *Podunavlje*, *Primorje* ili preciznije *Poriče* (kod Bugojna) ili *Preko* na otoku Ugljanu. Sovićev prijevod, u Zagrebačkoj Bibliji, ima: *s onu stranu Rijeke*, a Šarićev: *s onu stranu rijeke*, dok opet Daničićev (HR): *s ovu stranu rijeke*, ali *עבר* znači suprotna strana ili onostranost pa stoga ne *s ovu*, nego *s onu* (suprotnu) *stranu Eufrata*. Grubišić opisno prevodi: *na zapad od Eufrata*.

31 Imenica *פִּרְשָׁגוֹן* je perzijska posuđenica u značenju *kopija, prijepis, prijevod*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:11; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 189.

32 S perzijskog na aramejski.

4,12 יְדִיעַ 33 לְהוֹא לְמַלְכָּא דִּי
 יְהוּדִיָּא דִּי 34 סִלְקוּ 35 מִן-לְוִתָּךְ 36
 עֲלִינָא אֲתוּ לִירוּשָׁלַם קְרִיתָא 37
 מְרֻדְתָּא 38 וּבְאִישׁתָּא בְּנִין וְשׁוּרֵי
 וְשׁוּרֵיָא 39 אֲשֶׁכְּלָלוּ שְׁכָלָלוּ 40 וְאִשְׁיָא
 יְחִיטוּ 41:

4,12 neka je kralju na znanje da
 su Judejci - koji su od tebe uzišli
 k nama - došli u grad Jeruzalem⁴²
 pa grade ovaj odmetnički i zao
 grad te zatvaraju zidine i učvr-
 šćuju temelje.

- 33 Particip *p^oala* pasivnoga od ידע u službi jusiva prevodimo glagolskom imenicom: *Neka je na znanje...*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 3:18.
- 34 Relativna čestica דִּי ovdje kao padežni znak za proleptički genitiv: *od...*; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 7.2.7.3.3; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 48.
- 35 Rijedak glagol סִלְק u značenju *uzići, podići se*; usp.: M. SOKOLOFF, *A Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 812.
- 36 Prijedlog לְוִת može značiti *s, uz*, dok uz vezivni prijedlog מִן znači *od*. Vidi: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:12.
- 37 Za razliku od 4,10 ovdje je riječ קְרִיתָא ženskoga roda i određenog oblika pa se odnosi na grad Jeruzalem.
- 38 Suzvučje suglasnika *bḡdkp̄t* (tzv. *b^oḡadk^op̄at*) umjesto završetka oblika ženskoga roda na *t* često ima *t*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 15. Pravilo oblika *qattāla* upućuje na radnju koja je trajala u povijesti: *buntovnički*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:12.
- 39 *Ketiv* piše וְשׁוּרֵי dok *qere* čita וְשׁוּרֵיָא. Po srijedi je raskorak između nevokaliziranoga izvornika i kasnije vokaliziranoga masoretskoga teksta. *ʿAlef* je ovdje član imenice שׁוּר *zid, zidine*, a ne prefiks u riječi שְׁכָלָלוּ, *zatvoriti*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:12; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 157.
- 40 *Ketiv* piše אֲשֶׁכְּלָלוּ a *qere* ispravno čita שְׁכָלָלוּ akadsku pozajmljenu formu *šaf^oel* hebrejskoga glagola בָּלַל u značenju *završiti*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 157, 166, 178. Slična aramejska riječ בָּלִי znači *zatvoriti, zaključati, pokriti, završiti*; usp.: Ezr 5,8; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 157, 166, 178; M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 682, pa je ovdje *šaf^oel* vjerojatno *terminus technicus* za *zidine koje se zatvaraju, kuću koja se pokriva* (hrvatski: *kuća koja se posušuje*). Sović i Grubišić glagol prevode durativno: *podizhu*, a Šarić dvije imenice svodi pod zajednički glagol חוּט *popraviti, obnoviti*. Daničić (HR) slobodno prevodi: *zidove opravljaju...*
- 41 Premda je široko prihvaćen prijedlog da se glagol יְחִיטוּ povezuje s korijenom חוּט *popraviti, obnoviti*, ipak se čini da je korijen glagola יְחִט u *p^oalu*: *učvrstiti, utvrditi*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:12; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, §176.
- 42 Povratnici iz sužanjstva.

- 4,13** כָּעֵן יָדִיעַ לְהוּא לְמִלְכָּא דִּי **4,13** Sada, neka bude znano kralju da, ako se izgradi ovaj grad i zatvore zidine, danka, poreza i carine neće plaćati i tako će zakidati kraljeve.
- הָן קָרִיתָא דָּךְ⁴⁴ תַּתְּבִינָא וְשׁוּרֵיָהּ⁴⁵ יִשְׁתַּכְּלְלוּן⁴⁶ מִנְדָּהּ בְּלוּ וְהֶלֶךְ⁴⁷ לָא יִנְתַּנּוּן וְאַפְתָּם⁴⁸ מִלְכִים⁴⁹ תְּהִנּוּ
- 4,14** כָּעֵן כְּלִקְבֵּל דִּי־מִלְחָ⁵⁰ הֵיכְלָא מִלְחָנָא⁵¹ וְעֵרוֹת⁵² מִלְכָּא לָא אָרִיד⁵³ לְנָא לְמַחְזָא עַל־דְּנָה שְׁלַחְנָא וְהוֹדַעְנָא לְמִלְכָּא:
- 4,14** Nadalje, budući da jedemo sol s dvora, ne čini nam se prikladno gledati kralja kako je prevaren, pa zato šaljemo i javljamo kralju

- 43 Kasniji targumski aramejski tekstovi preuzeli su hebrejsku pogodbenu zamjenicu אִם: *ako, ukoliko* umjesto klasične aramejske הָן; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:13.
- 44 Pokazna zamjenica דָּךְ naglašava imenicu קָרִיתָהּ *grad*.
- 45 Vidi Ezr 4,12 bilj. 39. Ovdje je sufiksna osnova modificirana jer umjesto uobičajenoga završetka אָ imamo הָ.
- 46 Vidi Ezr 4,12 bilj. 40.
- 47 Sve tri riječi: מְנִדָּה, בְּלוּ, הֶלֶךְ, *danak*; usp.: *mindu, Assyrian Dictionary -m II.*, 85-86, *porez*; *bēlu, Assyrian Dictionary -b*, 195, 200, *carina*; *ḥalāqu, Assyrian Dictionary -h*, 37; akadске su posuđenice; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:13.
- 48 Deklarativni prilog אַפְתָּם u značenju *sigurno, konačno, i tako*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 93; Grubišić). Sović i Šarić riječ prevode kao imenicu: *riznica*. Međutim, morfemi אַפְתָּם i מִלְכִים nisu u svezi, pa ih stoga treba gledati odvojeno: *i tako kraljeve zakidati*.
- 49 U imenici מִלְכִים, *kraljevi* umjesto hebrejskog pluralnog završetka ים očekivali bi smo aramejski ין; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 6.3.3.4.3; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 43.
- 50 Imenica מִלְחָ, *sol* u značenju *plaća*.
- 51 *Pe'al* glagola מִלַּח: *jesti sol s dvora* u značenju *primati dvorsku plaću*. Daničić (HR) slobodnije prevodi: *što dakle platu od dvora primamo...* Latinska riječ *salarium* (eng. *salary*; franc. *saltaire*; tal. *salario*; španj. *salario*) istoga je značenja: *plaća u soli* ili *dnevnica*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:13.
- 52 Riječ עָרוּהָ prvotno znači *bestidnost, golotinja* pa stoga *sramota, stid, obeščaćenje; podvala, prijevara*; usp.: hebr. עָרָן: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, 882.
- 53 Pridjev אָרִיד: *prikladan, odgovarajući*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 167.

4,15 די יבקר⁵⁴ בספר דכרניא⁵⁵ די אבהתך ותהשכח בספר דכרניא ותנדע די קריתא דך קריא מרדא ומנהזקת מלכין ומדנן ואשתדור⁵⁶ עבדן בגוה⁵⁷ מן יומת⁵⁸ עלמא על-דנה קריתא דך החרבת⁵⁹;

4,15 neka se pogleda knjiga zapisnika tvojih otaca pa ćeš naći u knjizi zapisnika i spoznati da je ovaj grad odmetnički grad i da je poguban kraljevima i pokrajinama, jer⁶⁰ je neprestano bilo raskola u njegovoj sredini od danâ vječnosti – pa je zato ovaj grad i bio opustošen.

4,16 מהודעין⁶¹ אנחנה⁶² למלכא די הן⁶³ קריתא דך תתבנא ושוריה ישתכללון לקבל דנה חלק⁶⁴ בעבר נהרא לא איתי לך⁶⁵;

4,16 Mi dajemo kralju na znanje da, ako se izgradi ovaj grad i zatvore zidine, tada ovdje u Prekorječju za te nema mjesta.⁶⁶

54 *P^oal* u imperfektu korijena בקר znači *posjetiti, pogledati, vidjeti*; usp.: M. SOK - LOFF, *Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*, 110; E. COOK - F. W. BUSH - W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:15.

55 Imenica דכר od glagola דכר: *podsjetiti, prizvati...* znači *podsjetnik, zapisnik, registar*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 338; M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*, 150; E. COOK - F. W. BUSH - W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:15. Sović i Grubišić riječ דכר prevode imenicom *ljetopis*, a Šarić *povijest*, dok opet Daničić (HR) istu riječ prevodi imenicom *dnevnik*. Daničićev odabir riječi čini se najprikladniji, premda se ovdje jednostavno radi o dvorskim zapisnicima koji su se razlikovali od kraljevskih godišnjaka ili ljetopisa; usp.: ספר דברי u Neh 12,23.

56 Imenica אשתדור je nejasna značenja. Može doći od glagola שדי: *raskoliti*, ili שדר: *prelomiti*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 1112-1113. Ovdje smo skloniji derivaciji glagola שדי u kojem je drugi i treći slog pojačan radikalima ת i ר.

57 Imenica גו: *sredina, unutrašnjost*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 263.

58 Aramejska (hebrejska) riječ *dan* ima pravilnu množinu יומין, ali u konstrukciji s drugom imenicom ima nepravilan završetak יומת; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 61.

59 Glagol חרב *biti poharan, opustošen, razrušen* u *hof^oalu* glasi החרב (hoħorvat): *razrušen, opustošen*; vidi: E. COOK - F. W. BUSH - W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:15; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 116.

60 Uzročni wāw; usp.: Ezr 4,19; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 85.

61 Particip glagola ידע u *haf^oelu*: *dati na znanje, obznaniti, priopćiti* ovdje ukazuje na izravni prezent ili radnju koja se odvija istodobno s glavnom radnjom; usp.: Ezr 4,12 bilj. 33; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 177.

62 Neovisna osobna zamjenica אנחנה: *mi*, kao subjekt naglašava sadržaj glagola koji joj prethodi; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 29.

63 Pogodbena zamjenica: *ako, ukoliko*; usp.: Ezr 4,13 bilj. 43.

64 Imenica חלק: *dio, porcija, komad*; usp.: Dn 4,12.

65 Sintaksa לך איתי, doslovce: *...nema te*, kolokvijalizam je koji sugerira opterećenost i zabrinutost konkretnim stanjem.

66 Pokrajine Prekorječja bile su: Tir, Juda, Edom, Moab, Gaza, Aškelon, Ekron, Biblos, Arvad, Samsimarun, Amon i Ašdod; usp.: *Assyrian Dictionary* -e, 8.

Glava 4,17-22: Kralj Artakserkso o Jeruzalemu

- 4,17 4,17 Kralj je poslao odgovor:
„Rehumu, povjereniku, i Šimšaju,
pisaru, i ostalim njihovim surad-
nicima koji žive u Samariji i dru-
gima u Prekorječju: Mir! A sada,
4,18 peticiju što ste nam poslali
prevedena⁷¹ je i pročitana preda
mnom.
- 4,19 4,19 I od mene je naložena⁷⁶ zapo-
vijed, jer⁷⁷ oni⁷⁸ su istražili i otkrili
da se ovaj grad od danâ vječnosti
podizao na kraljeve te da je u nje-
mu provoden i ustanak i pobuna;
- 4,17 פְּתַגְמָא שְׁלַח מְלָכָא עַל־רְחוּם
בְּעַל־טַיִם וְשִׁמְשֵׁי סַפְרָא וְשָׂר
כְּנֻתְהוֹן דִּי יְתָבִין בְּשַׁמְרִין וְשָׂר
עַבְרַי־נְהָרָה שְׁלָם⁶⁷ וְכַעַת:
- 4,18 נִשְׁתַּנְּא⁶⁸ דִּי שְׁלַחְתוּן עֲלֵינָא
מִפְרָשׁ⁶⁹ קְרִי⁷⁰ קְדָמִי:
- 4,19 וּמְנֵי שִׁים טַיִם וּבְקָרוּ וְהַשְׁפִּחוּ
דִּי קְרִיָּתָא דָּךְ מִזְיוּמַת עֲלֵמָא עַל־
מְלָכִין מְתַנְשָׂא⁷² וּמְרַד⁷³ וְאַשְׁתַּדּוּר⁷⁴
מְתַעַבְד־בָּהּ⁷⁵:

- 67 Aramejska imenica שְׁלָם (*šlām*) istovjetna je hebrejskoj שְׁלוֹם (*šālōm*). Dominantna aramejska jezična tendencija je skraćivati slogove prvih i zadnjih radikala. Sličan primjer je vlastita imenica *Jeruzalem*. U aramejskome יְרוּשָׁלַם izgovara se kratkosilazno: *ʃrušlēm*, dok su u istoj riječi, u hebrejskom jeziku, samoglasnici dugi i naglašeni: יְרוּשָׁלַם: *ʃrušālāim*; usp.: A. GIANTO, *Hebrew Vowels and Diphthongs, Aramaic Vowels and Diphthongs* (brošura) (Roma: Pontificio Istituto Biblico, 1995.), 9-13.
- 68 Akadska posuđenica *nishu* ima dva značenja: ako je kraljevska, onda je *pisana zapovijed* ili *dekret*, ako je narodna onda je *peticija*; usp.: *Assyrian Dictionary* -n II., 267; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:18; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 189.
- 69 *P^{al}* pasivni od glagola פִּרַשׁ u značenju *preveden, protumačen*; usp.: Ezr 4,9 bilj. 7; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:19.
- 70 *P^{al}* pasivni od glagola קִרָּא koji se u babilonskom aramjeskom isključivo odnosi na pomno čitanje biblijskih tekstova pa stoga: *čitati, pričati, prepričavati*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 1036; M. SOKOLOFF, *Dictionary of Judean Aramaic*, 78.
- 71 Prijevod s aramejskoga na perzijski; usp.: *Jewish Study Bible*, 1677.
- 72 Particip *hitp^{ca}*ala hebrejskoga glagola נָשָׂא u značenju *podignuti, uzdignuti*; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 725-726, dok aramejski isti korijen znači *skloniti, maknuti*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*, 362.
- 73 Aramejska imenica מְרַד istoznačna je hebrejskoj מְרַד od glagola מִרַד *pobuniti se, ustati*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 704; L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, II., 632; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 76.
- 74 Vidi Ezr 4,15 bilj. 56.
- 75 Enklitička uporaba prijedloga u sintatičkoj durativnoj složenici: מִתַּעַבְד־בָּהּ *mi aveḏbáh – procesuiran u, sproveden* obično ima naglasak na predzadnjem slogu; vidi: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 27.
- 76 Aramejski glagol שִׁים pozajmljen iz hebrejskoga u značenju *staviti, postaviti, metnuti, leći, položiti, naložiti*; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, II., 1321-1322.

- 4,20** וּמַלְכֵינּוּ תְּקִיפֵינּוּ הוּוּ עַל־יְרוּשָׁלַם
וְשְׁלִיטֵינּוּ בְּכָל עֵבֶר נְהַרָה וּמִדָּה בְּלוֹ
וְהַלֵּךְ מִתִּיָּהָב לְהוֹזִן:
- 4,20** i da su moćni kraljevi biva-
li nad Jeruzalemom i utjecajni
u cijelom Prekorječju i da im se
davao danak, porez i carina.
- 4,21** כָּעֵן שְׂיִמּוּ⁷⁹ טַעַם לְבַטָּלָא
גְּבֻרִיא אֱלָד וְקִרְיָתָא דָּד לָא תִתְבְּנָא
עַד־מְנֵי טַעְמָא יִתְשָׁם:
- 4,21** Sada, naložite zapovijed da
se zaustave ovi ljudi. A ovaj grad
neće biti izgrađen dok od mene
ne bude naložena zapovijed.
- 4,22** וְזִהִירֵינּוּ⁸⁰ הָוּוּ שְׁלוֹ לְמַעַבְדַּ עַל־
דְּנָה לְמָה יִשְׁגָּא חֲבָלָא לְהַנְזִקַת מַלְכֵינּוּ:
- 4,22** I obazrivi budite da u ovo-
me ne učinite propusta! Zašto
da se nanese kraljevima još
veća šteta?“

Glava 4,23-24: Artakserkso obustavlja gradnju Jeruzalema⁸¹

- 4,23** אֲדִין מוֹדֵי פְּרָשְׁגוּ נִשְׁתַּנָּא דֵי
אַרְתַּחְשֶׁשְׁתָּא אַרְתַּחְשֶׁשְׁתָּ⁸² מַלְכָּא קִרְיָ
קְדָם־רְחוּם וְשִׁמְשֵׁי סַפְרָא וּכְנָתְהוֹן
אַזְלוּ⁸³ בְּבְהִילוּ⁸⁴ לִירוּשָׁלַם עַל־יְהוּדִיא
וּבַטָּלוּ הֵמוּ בְּאַדְרַע⁸⁵ וְחֵיל:
- 4,23** Tada se od tog pisma Artak-
serksa, kralja, pročita prijevod⁸⁶
pred Rehumom i Šimšajem, pi-
sarom, i njihovim suradnicima.
Oni se žurno upute prema Jeru-
zalemu, k Judejcima, i zaustave
ih oružjem i silom.

⁷⁷ Uzročni *wāw* kao u Ezr 4,15; usp.: bilj. 60. Ezr 4,19-20 *anakoluton* su između redaka 18 i 21 jer interpretiraju raniji sadržaj u retku 15.

⁷⁸ Ne navodi se tko su *oni*. Zamjenica se vjerojatno odnosi na kraljevske istražitelje, zapisničare ili kroničare.

⁷⁹ Glagolske osnove koje u drugom radikalu imaju ו (*wāw*) ili י (*jōd*) u imperativu imaju prvi slog naglašen i produljen: שִׁימוּ; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 133-134.

⁸⁰ Riječ זָהִיר *lukav*, *obazriv* ovdje nije glagol u participu pasivnome, nego samostalni pridjev koji ne ovisi o predikatu u rečenici: *obazriv*, *obazriva*, *obazrivo*; vidi: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 4:22.

⁸¹ U ovome dijelu teološka poruka dominira nad kronološkom. Kasniji pisac identificira Božji hram – mjesto Izraelova liturgijskog života, s cijelim gradom Jeruzalemom – mjestom Izraelova socijalnoga, vjerskog i kulturnog života.

⁸² Pisani *ketiv* i čitani *qere* pojavljuje se i u hebrejskom tekstu u Ezr 4,7. Ispravnom se čini pisana forma *ketiva* osobnoga imena אַרְתַּחְשֶׁשְׁתָּא.

⁸³ *P^oal* perfekta אָזַל *ići*, *otići*. Ovaj glagol u sintaksi obično se pomiče na kraj rečeničnoga sadržaja; vidi: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 15; M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*, 43-44.

4,24 באֲדִינִי⁸⁷ בְּטִלְתָּ⁸⁸ עֲבִידְתָּ⁸⁹ בֵּית־
אֱלֹהֵא⁹⁰ דִּי בִירוּשָׁלַם וְהוֹתָ בְּטִלָּא עַד־
שְׁנַת תְּרִינִי⁹¹ לְמַלְכוּת דְּרִינִישׁ מְלִךְ־
פָּרְסִ: פָּרְסִ: 4,24 Istoga trena je obustavljen
posao oko Doma Božjega u Jeru-
zalemu.⁹² Tako je bio obustav-
ljen do druge godine kraljevanja
Darija,⁹³ kralja Perzije.

-
- 84 Aramejska imenica בהילו od glagola בהל u značenju *žuriti se*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 189.
- 85 Aramejska imenica אָרְרַע *oružje* na hebrejskom אָרְרַע. Protosemitski fonem hebrejskoga *d* i aramejskoga *z* je radikal *d* ili *θ*; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I, 28; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 34; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 17, 25.
- 86 Prijevod s perzijskog na aramejski.
- 87 Prilog אֲדִינִי *tada, onda*, s prijedlogom בְּ - u, naglašenog je stanja: *u času, u trenutku, istog časa*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 10, 13, 17, 75, 85, 89, 177, 183.
- 88 Nepravilni oblik perfekta *p^oala* glagola בטל *zaustaviti, stati*. Ovdje bi se očekivao בטלת umjesto בטלת; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 76; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 102.
- 89 Imenica עֲבִידָה *posao, administracija, obveza* u targumskome aramejskome ima vokal *ēwā* poslije radikala *d*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 32; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 15.
- 90 Puni naslov građevine: Kuća Božja, Dom Božji ili jeruzalemski Hram (Ezr 5,2.7.8.11.13.14.15.16.17; 6,3.5.7; 7,24) koji se razlikuje od naglašene: *ovaj dom* (Ezr 5,3.9.11.12) i opće imenice: *hram, kuća, dom* (Ezr 5,14; 6,5; 7,17.19).
- 91 *Status absolutus* imenice שְׁנָה *godina* (na hebrejskome שְׁנָה) ovdje je u konstrukciji שְׁנָה s glavnim brojem תְּרִינִי *dva* (hebrejski שְׁנַיִם. Usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, II., 1598; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 30, 61, 74, 78, 177.
- 92 Metateza grada i hrama. Kronološki je ispravno da su se u vrijeme Artakserksa dovršavali radovi na gradskim zidinama (usp.: Ezr 4,12.19). Kronološki je netočno da se u vrijeme Artakserksa radilo na Hramu (usp.: Ezr 4,24).
- 93 Riječ je vjerojatno o Dariju II. (*Nōtos-Kopile*, 423.-405. god. prije Krista). Za njegove vladavine mogle su biti dovršene jeruzalemske zidine.

Glava 5,1-5: Zerubabel i Ješua samovoljno grade hram⁹⁴

<p>5,1 וְהַתְנִיבִי 95 חֲגִי נְבִיאָה נְבִיאָה 96 וְזָכְרִיהָ בְר־עֲדוּא נְבִיאָה נְבִיאָה 97 עַל- יְהוּדִיָּא דִּי בִיהוּד וּבִירוּשָׁלַם בְּשֵׁם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עָלֵיהוֹן:</p>	<p>5,1 A prorokovao je Hagaj, pro- rok, i Zaharija, sin Ido, ⁹⁸ (tako- đer) prorok – u ime Boga Izraelo- va (koji je počivao) nad njima.⁹⁹ Judejcima u Judeji i Jeruzalemu –</p>
<p>5,2 בְּאֲדִין קָמוּ זְרֻבָּבֶל בְּר־שְׂאֲלִתִיאֵל וְיֵשׁוּעַ 100 בְּר־יֹצְדָק וְשָׂרְיֹו 101 לְמַבְנֵא בֵּית אֱלֹהֵא דִּי בִירוּשָׁלַם וְעַמְהוֹן נְבִיאָה נְבִיאָה 102 דִּי-אֱלֹהֵא מִסְעֲדִין 103 לְהוֹן:</p>	<p>5,2 kada su ustali Zerubabel, sin Šealtielov, i Ješua, sin Jocadakov, i nastavili graditi Dom Božji¹⁰⁴ koji je u Jeruzalemu, a s njima i proro- ci Božji, brinući se o njima.¹⁰⁵</p>

94 Glava 5 obrađuje vrijeme kralja Darija I. (522.-486. pr. Kr.) pa se vjerojatno radi o starijem dokumentu koji je inkorporiran u kasniju naraciju Ezrine knjige.

95 *Hitp*^{al} derivativnog imeničkog glagola נבא *prorokovati* od נביא *prorok*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 187.

96 Dva oblika iste imenice *prorok*, u kojem *ketiv* נְבִיאָה označava tzv. povijesni pravopis, a *qere* נְבִיאָה fonetski izričaj imenice *prorok*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 5:1; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 144, 151.

97 Vidi Ezr 5,1 bilj. 95-96.

98 U Zagrebačkoj Bibliji osobno ime עדוא *Ido* (Sović), ovdje je prevedeno s *Adon*, dok je u *Zah 1,7* isto prevedeno s *Idon*, a tako i *Šarićeva Biblija*. Grubišić oba izvora prevodi s *Ido*.

99 Bog koji počiva nad prorokom znači ovdje prorok koji je nadahnut Jahvom.

100 Aramejsko i hebrejsko ime ישוע (*Jěšūa*) Septuaginta prevodi s Ἰησοῦς: *Isus*.

101 *P*^{al} glagola שרי može značiti *započeti* kao i *olabaviti*, *popustiti*, *razriješiti*. Karakteristike *p*^{al} su *paṭaḥ* u prvom radikal u duplikacija drugog radikala (שגיו: *oglušio se* u Dan 3,28). Suglasnik *reš* ne može nositi *dāgēša* pa se težište riječi prebacuje na prvi radikal u kojemu umjesto *paṭaḥa* stoji *qāmeç* שרי.

102 Vidi Ezr 5,1 bilj. 95-96. Usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 111, 150.

103 Particip *p*^{al} glagola סעד znači *jesti*, *namiriti nekoga*, *brinuti se*, *skrbiti se o komu*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 823.

104 U izvornome tekstu primijeti se razlika između nominalnoga poimanja jeruzalemskoga Hrama: Dom Božji (בֵּית אֱלֹהֵא) i naglašenoga isticanja opće imenice: ovaj dom (בֵּיתָא דְנָה). Usp.: Ezr 4,24 bilj. 90.

105 Rec 1-2 su u svezi pa ih se ne bi trebalo odvajati točkom kako to u svojim prijevodima čine Sović, Šarić i Grubišić.

5,3 בַּהֲזַמְנָא¹⁰⁶ אֲתָא עֲלֵיהוֹן תְּתַנִּי פַחַת¹⁰⁷ עֲבַר־נְהַרָה וְשֶׁתַּר בּוּזִי וּכְנֻתָהוֹן וְכֹן אֲמַרִין לְהֵם¹⁰⁸ מִן־שָׁם לָכֵם¹⁰⁹ טַעַם בֵּיתָא דְנָה לְבָנָא¹¹⁰ וְאַשְׁרָנָא¹¹¹ דְנָה לְשַׁכְּלָלָה:

5,3 U tom času dođu do njih Tatenaj, velikaš Prekorječja, i Šetar, poreznik,¹¹² i njihovi suradnici i ovako im kažu: – Tko vam je naložio zapovijed graditi ovaj dom¹¹³ i zatvarati¹¹⁴ krovište?

¹⁰⁶ Konstrukcija בַּהֲזַמְנָא je istoznačna prethodnoj בַּאֲדִין u Ezr 4,24: *u tom času, istog trenu*; usp.: Ezr 4,24 bilj. 87.

¹⁰⁷ Perzijski izraz *paḥanu* asimiliran akadskome *pāhnū* i grčkom *παῦν* u značenju *princ*; usp.: *Assyrian Dictionary -p*, 33. Riječ odgovara hrvatskoj riječi *velikaš, moćnik*. Međutim, ista riječ se koristi i za niže funkcije (usp.: Ezr 6,7), pa stoga imenicu פַחַת u Ezr 5,3.6; 6,6.13 prevodimo s *velikaš*, a u Ezr 6,7 s *uglednik*.

¹⁰⁸ Arhaični aramejski sufiks הֵם (Ezr 5,3-5.8-10; 6,9; 7,16.24) prešao je kasnije u הוֹן. Vidi: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 77. Usp.: Ezr 4,9.17.20; 5,1.2.3; 6,6.13.18; 7,17.

¹⁰⁹ Kao i u gornjem primjeru sufiks הֵם (usp.: Ezr 5,3.9; 7,17-18.24) stariji je od kasnijeg derivata הוֹן (usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 77; usp.: Ezr 7,21).

¹¹⁰ Arhaična forma infinitiva *p^oala* לְבָנָא od glagola בני *graditi, zidati*. Vidi: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 77; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 149; M. SOKOLOFF, *Dictionary of Judean Aramaic*, 36.

¹¹¹ Riječ אֲשַׁרֵן nije jasna značenja. Bliska imenica ovoj je אֲשַׁרָא u značenju *stablo* ili *krošnja posvećeno idolima*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*, 78. Naslućujemo da se ovdje radi o *drvenoj konstrukciji, gredama* ili uopće o *krovištu*. U svojim prijevodima Sović i Šarić za riječ אֲשַׁרָא stavljaju: *zidovi*, a Grubišić: *ograda*.

¹¹² Riječ בּוּזִי je nejasna značenja. *Nûn* i *zajin* su u rukopisima vrlo slični, isto kao i *wāw* i *zajin* pa bi se njihovom emendacijom moglo raditi o imenici בּוּזִי(א) *poreznik, pljenitelj*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 194. Riječ se redovito pojavljuje uz osobno ime Šetar i teško da se radi o drugom imenu kojemu se ne pridaje služba (usp.: Rehum, Šimšaj u 4,8 ili Zerubabel i Ješua u 5,2), nego vjerojatno o službi poreznika, utjerivača poreza. Premda se riječ tradicionalno (Septuaginta, Vulgata, P^ošittā) prevodi kao ime, ovdje slijedimo vlastitu emendacijsku alternativu pa prevodimo: *poreznik*.

¹¹³ Jeruzalemski Hram. Naglašeni oblik riječi בֵּית. Usp.: Ezr 5,2 bilj. 104.

¹¹⁴ Usp.: Ezr 4,12 bilj. 40.

5,4 אֲדִין כְּנָמָא אֲמַרְנָא¹¹⁵ לְהֵם מִן־
אֲנוּן¹¹⁶ שְׁמָהֵת¹¹⁷ גְּבַרְיָא דִּי־דְנָה¹¹⁸
בְּנִינָא בְּנִין:
5,4 I tada smo¹¹⁹ im¹²⁰ rekli koja
su to imena ljudi što izgrađuju
ovu građevinu.

5,5 וְעִין¹²¹ אֱלֹהֵהֶם הָיָה עַל־שֵׁבִי¹²²
יְהוּדִיָּא וְלֹא־בְטָלוּ הַמֹּז עַד־טַעֲמָא
לְדַרְיֹוֹשׁ יְהָדָא וְאֲדִין יְתִיבוּן נְשִׁתּוֹנָא
עַל־דְּנָה:
5,5 Ali, oko je Božje počivalo nad
judejskim starješinama pa ih ovi
nisu zaustavili dok zapovijed nije
stigla do Darija.¹²³ Tada su oni¹²⁴
vratili pismo o ovome.

Glava 5,6-17 Pismo iz Prekorječja¹²⁵

5,6 פְּרִשְׁגֵּן אֲגַרְתָּא דִּי־שְׁלַח תַּתְּנִין
פְּחַת עֲבַר־נְהָרָה וְשִׁתָּר בּוֹזִין וְכַנְוָתָה
אֲפֹרְסָכִיא דִּי בַעְבָּר נְהָרָה עַל־דַּרְיֹוֹשׁ
מְלָכָא:
5,6 A ovo je prijevod pisma što
ga je poslao Tatenaj, velikaš Pre-
korječja, i Šetar, poreznik, i nji-
hovi suradnici, službenici Pre-
korječja, Dariju kralju.

115 Nije jasno tko je subjekt. *BHS apparatus* predlaže glagol אֲמַרְנָא (*reći, govoriti, pričati*) čitati אֲמַרְוּ, *govorili su*, ali se čini da je izvorni tekst ipak skloniji klasičnoj verziji אֲמַרְיִן (*govoreći*). Imperijalistički aramejski u svojoj prvotnoj kompoziciji pravopisa vjerojatno nije razlikovao particip u muškom rodu (אֲמַרְיִן) i 1. lice množine perfekta (אֲמַרְנָא) pa su se oba oblika mogla jednostavno pisati אֲמַרְיִן: *mi smo govorili, rekli*. Vidi: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 5:4.

116 Osobna zamjenica אֲנוּן *oni*, ovdje je *kopula* ili *poveznica* glavne i zavisne rečenice; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 30.

117 Nepravilni oblik imenice שְׁמָהֵת: *ime*, u množini je u konstrukciji s imenicom גְּבַרְיָא *ljudi*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 30, 36, 38.

118 Pokazna zamjenica דְּנָה *ovaj, ova, ovo* obično slijedi imenicu kojoj pripada. Samo nekoliko slučajeva čine iznimku u kojima zamjenica prethodi imenici: דְּנָה בְּנִינָא *ova građevina* u Ezr 5,4 te Ezr 5,15; Dan 2,32; 4,15; 7,17.

119 Netko od strane Judejaca. Septuaginta i P^ošittā ovdje imaju glagol u 3. licu množine: *oni su rekli*.

120 Perzijskim službenicima iz r. 3.

121 Aramejski i hebrejski imaju istu riječ za oko עִין (usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 818).

122 Aramejska imenica שֵׁבִי: *starac*, akadaska je posuđenica od *šībūm* (usp.: *Assyrian Dictionary* -š I., šābu, 18-19). S određenim članom שֵׁבִיָּא znači *djed, poglavar, starješina* (usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, II., שֵׁבִי, 1318; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 83).

123 Darije I. (522.-486. pr. Kr.).

124 Misli se na one s Darijeva dvora.

125 Pismo se retroaktivno tiče Darija I. Histaspesa, a ne Darija II. Nōtosa. Naracija ovdje ne slijedi povijesnu kronologiju.

5,7 פִּתְגָמָא¹²⁶ שְׁלַחוּ עֲלוּהִי וּבְדַנְהָ
כְּתִיב בְּגִיָּה לְדַרְיֹוֹשׁ מֶלֶכָּא שְׁלָמָא
כְּלָא: ס

5,7 Poslali su mu odgovor i ovo je pisalo u njemu: „Dariju, kralju mir i tako redom...!“¹²⁷

5,8 יְדִיעַ¹²⁸ | לְהוּא¹²⁹ לְמִלְכָּא דִּי-
אַזְלָנָא לְיְהוּד מְדִינְתָא¹³⁰ לְבֵית אֱלֹהָא
רְבָא¹³¹ וְהוּא מִתְבְּנֵא אֲבֹן גָּלָל¹³²
וְאֶע¹³³ מִתְשֵׁם בְּכַתְלֵיא¹³⁴ וְעִבְדָּתָא
דְּדָ אֶסְפְּרָנָא¹³⁵ מִתְעַבְדָּא וּמִצְלַח
בִּידְהֶם:

5,8 Neka bude znano kralju da smo otišli u judejsku pokrajinu, u Dom Velikoga Boga koji se gradi masivnim kamenom, a radi se i drvenarija¹³⁶ u zidovima pa se ovaj posao dobro odvija i¹³⁷ napreduje u njihovim rukama.

¹²⁶ Usp.: Ezr 4,17.

¹²⁷ Aramejski izraz כְּלָא ne znači *svaki mir*, kako je u Zagrebačkoj Bibliji preveo Sović, ili *svaka sreća*, kako je to u svome prijevodu interpretirao Šarić, ili *svako dobro* (Grubišić), nego je riječ o skraćenici dugog pozdrava koji je u sebi sadržavao i po nekoliko redaka pa stoga riječ כְּלָא znači *i tako redom, i sve ostalo* ili jednostavno *i tako dalje...*; usp.: „Letters of Lakish, Salutation 1, 2, 3“, *The Context of Scripture. Archival documents from the Biblical World III*, ur. William W. HALLO (Leiden – Boston – Köln: Brill, 2002.), 78-79; *Jewish Study Bible*, 1677.

¹²⁸ ^{pe}al particip pasivni glagola יָדַע znati: *znano je, poznato je*; usp.: Ezr 4,12 bilj. 33; 4,16 bilj. 61; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 10, 17, 21, 26, 88, 111, 117.

¹²⁹ Glagol הוּא *biti, postati* ovdje je u jusivu: *neka bude, neka je...*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 10, 79, 132, 145, 147-148, 168, 177.

¹³⁰ Svezja מְדִינְתָא יהוּד: *Judejska provincija, pokrajina, zemlja*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 10, 15, 48, 76.

¹³¹ Konstrukcija רְבָא אֱלֹהָא: *Veliki Bog*. Ovdje kao naslov: *Dom Velikoga Boga*. Usp.: bilj. 90.

¹³² Imenica גָּלָל: *stijena ili široki klesani kameni blok ili masivni kamen*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 288.

¹³³ Aramejska riječ za drvo je אֶע dok je hebrejska עץ. Protosemitski radikal za aramejski ע (*ajin*) i hebrejski ע (*cāde*) je d, th ili fh; vidi: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 18; A. GIANTO, *Hebrew Vowels*, 9-13; L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 863.

¹³⁴ Aramejski כְּתִיל: *zid* hebrejski כּוֹתֵל. I u ovom slučaju primjetna je sklonost aramejskog jezika skraćivati vokal s dugog ō na gluhi šwā; usp.: A. GIANTO, *Hebrew Vowels*, 9-13; L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 505.

¹³⁵ Prilog אֶסְפְּרָנָא: *potpuno, posvema, dobro* uz particip מְתַעַבְדָּא (*radeći*), znači: (posao) *posvema radi*, ili *dobro se odvija*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 26, 93, 189.

¹³⁶ Imenica s članom אֶע (heb. העץ) *drvo* ili *drvenarija*. Ovdje se riječ može odnositi na stolariju ili na krovšte; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 152; L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 863.

¹³⁷ Wāw ovdje nije kauzalni ili posljedni, nego konsektivni ili nastavni; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 85.

5,9 אָדִין שְׂאֵלְנָא לְשִׁבְיָא אֱלֹדִי
כְּנָמָא אֲמַרְנָא לְהֵם מִן־שָׁם לְכֵם טַעֲמֵם
בֵּיתָא דְנָה לְמִבְנֵיהָ¹³⁸ וְאֲשַׁרְנָא דְנָה
לְשִׁבְלָהּ:

5,9 Tada smo ove starješine upitali i ovako smo im rekli: – Tko vam je naložio zapovijed graditi ovaj dom¹³⁹ i zatvarati krovšte?

5,10 וְאַף¹⁴⁰ שְׂמַהֲתֵהֶם שְׂאֵלְנָא לְהֵם
לְהוֹדְעוֹתָדִי דִּי נִכְתָּב שְׁם־גְּבַרְיָא דִּי
בְּרָאִישֵׁיהֶם¹⁴¹:

5,10 A kasnije smo od njih tražili i njihova imena kako bismo te upoznali pa smo zapisali imena ljudi koji su njihovi poglavari.

5,11 וּכְנָמָא פְּתַגְמָא הִתִּיבּוֹנָא
לְמַמְרֵ¹⁴² אֲנַחְנָא הַמּוֹ¹⁴³ עַבְדוֹהִי
דִּי־אֵלֶה שְׂמִיָּא וְאַרְעָא וּבְנִין בֵּיתָא
דִּי־הוּא בְּנָה¹⁴⁴ מִקְדָּמַת דְנָה שְׁנִין
שְׁגִיאֵן וּמְלֹךְ לִישְׂרָאֵל רַב¹⁴⁵ בְּנָה
וְשִׁבְלָהּ¹⁴⁶:

5,11 I ovako nam uzvrate odgovor govoreći: „Mi smo njegove sluge, to jest Boga Nebesa i Zemlje¹⁴⁷ i gradimo ovaj dom koji je bio izgrađen puno godina prije ovoga, a veliki kralj¹⁴⁸ Izraela ga je gradio do kraja.

¹³⁸ Složeni infinitiv glagola בני *graditi*, umjesto postojećeg oblika לְמִבְנֵיהָ gramatički bi trebao izgledati לְמִבְנֵיהָ; vidi: BHS apparatus 4:9; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 5:8.

¹³⁹ Jeruzalemski Hram. Naglašeni oblik riječi בֵּית. Usp.: bilj. 90.

¹⁴⁰ Hebraizam וְאַף: *i poslije toga, a kasnije*; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 76.

¹⁴¹ Vokalizacija je hebraizam. Pravilni klasični aramejski sufiks umjesto בְּרָאִישֵׁיהֶם bio bi בְּרָאִישֵׁין: *njihovi poglavari*; usp.: bilj. 108; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 5:10.

¹⁴² Skraćena forma složenog infinitiva u sebi obično ima nijemi *’ālef* koji se ne izgovara: לְמַמְרֵ, a koji se počesto i ne piše: לְמִמְרֵ; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 13.

¹⁴³ Osobna zamjenica הַמּוֹ: *oni*, ovdje je u službi kopule; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 5:11; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 30.

¹⁴⁴ Parafrastričnu konstrukciju הוּא בְּנָה treba razumijeti u pretprošlom vremenu i prevesti: *dom je bio izgrađen...* jer postoji prirodni „afinitet“ između perfekta הוּא: *je bio* i participa pasivnoga בְּנָה: *građen*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 78; Dan 6,11.

¹⁴⁵ Neuobičajno je da atributivni pridjev רַב *veliki* stoji poslije prepozicijske rečenice: *Kralj Izraela, veliki*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 78.

¹⁴⁶ Endijadu dvaju glagola וְשִׁבְלָהּ בְּנָהִי: *on ga je gradio i on ga je izgradio (pokrio)* u standardiziranoj naglašenoj formi treba prevesti: *on ga je gradio do kraja (do završetka)*. Usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 6:14.

¹⁴⁷ Sintagma kao puni naslov: *Bog Nebesa i Zemlje* ili *Bog Nebesa* (usp.: Ezr 5,12; 6,9.10; 7,12.19.21.23), kao i *Dom Božji* (usp.: bilj. 90).

¹⁴⁸ Uspjeh kralja Salomona ovdje je povezan s uspjehom judejskih starješina u Ezr 6,14.

5,12 לְהֵן מִן־דֵי¹⁴⁹ הַרְגִּוּ¹⁵⁰ 5,12 Ali, budući da su oci naši razgnjevili Boga Nebesa, predao ih je u ruku Kaldejcu Nabukadnecaru,¹⁵⁴ kralju Babilona. I ovaj dom – on ga je porušio, a narod protjerao u Babilon.¹⁵⁵

5,13 בְּרַם¹⁵⁶ בְּשָׁנַת חֲדָה לְכוּרֶשׁ 5,13 Konačno, za prve godine Kira,¹⁵⁷ kralja Babilona, kralj Kir naloži zapovijed da se izgradi ovaj Dom Božji.

- 149 Sveza je posljedična: *budući da su...*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 86.
- 150 *Haf'el* רגו glagola u značenju: *naljutiti nekoga*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 1062.
- 151 Pisani oblik ili *ketiv* riječi כְּסִדֵי *Kaldejac* ili *Kaldejci* (u hebrejskome כְּשִׁדִּים) ovdje je određenog oblika pa stoga כְּסִדֵיָּ; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 14, 19, 58.
- 152 Sintaksa וּבֵיתָה דְּנָה סְתִירָה je složena i primjetan je *casus pendens*: ovaj dom – on ga je porušio. Glagol סתר ovdje je u *p^oalu* pa se ne prevodi *skriti*, *pritajiti*, nego *razoriti*, *uništiti*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 5:12.
- 153 Glagol גלה u *p^oalu* znači *objaviti*, *otkriti*, dok je u *haf'elu* preneseno značenje: *protjerati*, *odvesti* u sužanjstvo; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 286; Ezr 4,10.
- 154 Usp.: D. TURALIJA, „Daniel 2,4 – 7,28: Novi prijevod“, 163. bilj. 1.
- 155 U recima 11-12 naglašena je postsužanjaska antiteza između Salomona, velikoga kralja i graditelja, te Nabukadnecara, nasilnika i rušitelja.
- 156 Vezivna riječča בְּרַם: *samo*; *osim*; *barem*, *konačno*; *ali* ovdje je naglašena pa je ne prevodimo s *ali*, nego *konačno*; usp.: D. TURALIJA, „Daniel 2,4 – 7,28: Novi prijevod“, 177, bilj. 148.
- 157 Usp.: D. TURALIJA, „Daniel 2,4 – 7,28: Novi prijevod“, 189. bilj. 244.

- 5,14 אֵלֶּה מֵאֲנִיָּא דִּי בֵּית־אֱלֹהֵא דִּי
 דְּהָבָה וְכֶסֶף דִּי נְבוּכַדְנֶצַּר הִנְפִּיק
 מִן־הַיְכָלָא דִּי בִירוּשָׁלַם וְהַיְכָלָא¹⁵⁸ הָמוּ
 לְהַיְכָלָא דִּי בָבֶל¹⁵⁹ הִנְפִּיק הָמוּ¹⁶⁰
 כּוֹרֶשׁ מֶלֶכָא מִן־הַיְכָלָא דִּי בָבֶל וְהַיְבוֹ
 לְשִׁבְצָר שְׂמָה¹⁶¹ דִּי פְחָה¹⁶² שְׂמָה:
 5,14 A kasnije, zlatne i srebrne
 posude iz Doma Božjega – što ih
 je Nabukadnecar iznio iz hrama
 koji je u Jeruzalemu, a uzeo ih za
 Babilonski hram – iz Babilon-
 skoga hrama iznio je kralj Kir i
 dao nekome po imenu Šešbacar,
 kojega¹⁶³ je postavio velikašem
- 5,15 וְאַמְרֵיהּ | אֵלֶּה אֵלֶּה¹⁶⁴ מֵאֲנִיָּא
 שָׂא אֶזְלֵ־אֶחָת¹⁶⁵ הָמוּ בְהַיְכָלָא דִּי
 בִירוּשָׁלַם וּבֵית אֱלֹהֵא יִתְבְּנָא¹⁶⁶ עַל־
 אַתְרָה:
 5,15 i rekao mu: – Uzmi ove posu-
 de! Idi i ostavi ih u hram koji je u Je-
 ruzalemu! A Dom Božji neka bude
 izgrađen na svome mjestu!¹⁶⁷

158 *Donijeti, uzeti*. Oblik הִיבֵל je neobičan. Očekivali bismo הוּבֵל; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 5:14; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 130.

159 Rečenična kompozicija מִן־הַיְכָלָא דִּי בִירוּשָׁלַם: *iz hrama što je u Jeruzalemu*, precizirana je prijedlogom ב: *u*, za razliku od לְהַיְכָלָא דִּי בָבֶל: *za Babilonski hram*, što odaje naslov glavnog hrama u Babilonu.

160 Osobna zamjenica הָמוּ *njih* (posude) ovdje je u službi kopule između glavne rečenice koju prekida fraza u apoziciji; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 26, 29, 30.

161 Sintagma: osobno ime + שְׂמָה karakteristična je za imperijalistički ili rani aramejski jezik u značenju *netko po imenu...* Slična konstrukcija može se naći i u uvodnim riječima Ahikarove priče iz Elefantine: מְלִי אַחִירֶק שְׂמָה: *riječi nekoga po imenu Ahikar*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 79.

162 Imenica je neodređenog značenja u apsolutnoj formi: *velikaš, moćnik*; usp.: Ezr 5,3 bilj. 105; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 79; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 188.

163 Ovdje דִּי je relativna zamjenica koja pojašnjava zavisnu rečenicu: *što je, kojega je*; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 6.5.3.5.2.1.

164 Pisani *ketiv* אֵלֶּה i čitani *qere* אֵל (istovjetan hebrejskome אֵל) su arhaični oblici kasnijeg aramejskoga oblika אֵלִי: *ovi, ove*; usp.: Dan 7,17; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 5:15; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 34.

165 Asindetska ili vezivna koordinacija dvaju glagola. Imperativ glagola אֶזְלֵ *ići, otići* u *p^oalu* je nepravilan. S jedne strane, u prvom otvorenom slogu vokali su reducirani i umjesto אֶזְלֵ očekivati je אֶזְלֵ (usp.: Dan 2,4). U sirsokome *’ālefe* je ispušten pa je glagolski oblik u imperativu *zēn!* S druge strane, glagol נָחַת je neuobičajeno reduciran na אָחַת, a proces je sljedeći: *’anhēt>’ahhēt>’hēt*. Posljednja dva stadija nisu stalna u aramejskoj biblijskoj praksi. Vidi: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 79-80; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 119-122.

166 *Hitp^oel* glagola בִּנִי *graditi*, jusiv u značenju: *neka se izgradi*; usp.: Ezr 5,3 bilj. 110; 5,9 bilj. 138; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 10, 36, 54, 79, 87, 111, 149-150.

167 Savić, neovisno o Septuaginti i Vulgati, u svojem prijevodu dodaje: *na svome starome mjestu*, a Šarić i Grubišić: *na svome prijašnjem mjestu*.

5,16 אֲדִין שֶׁשְׁבָעַר דָּד אֲתָא יְהָב¹⁶⁸ אֲשִׁיא דִּי-בֵּית אֱלֹהָא דִּי בִירוּשָׁלַם וּמִן-אֲדִין וְעַד-כְּעֵן מִתְבָּנָא וְלֹא שָׁלַם:

5,16 Tada ovaj Šešbacar dođe (i) položi¹⁶⁹ temelje Doma Božjega što je u Jeruzalemu. I od tada do sada se gradi i nije gotov.¹⁷⁰

5,17 וּכְעֵן הֵן עַל-מְלֻכָא טָב¹⁷¹ יִתְבַּקֵּר בְּבֵית גְּנוּזָא¹⁷² דִּי-מְלֻכָא תַמָּהּ דִּי בְּבַבְלֹן הֵן אִיתִי¹⁷³ דִּי-מִן-כּוּרְשׁ מְלֻכָא שְׁיָם טַעֲם לְמִבְנָא בֵּית-אֱלֹהָא דָּד בִירוּשָׁלַם וּרְעוּת¹⁷⁴ מְלֻכָא עַל-דְּדָנָה יִשְׁלַח עֲלֵינָא:

5,17 I sada, ako je dobro za kralja, neka se potraži u Kući kraljevskoga arhiva što je u Babilonu – da je tamo dakle od kralja Kira bila naložena zapovijed da se izgradi ovaj Dom Božji u Jeruzalemu – i neka nam se o ovome pošalje kraljeva odluka.¹⁷⁵

168 Asindetska koordinacija glagola bez veznika *wāw* nerijetka je karakteristika imperijalističkoga ili ranoga aramejskoga jezika: *on dođe (i) stavi...*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 5:16.

169 Nije jasno zašto je ovdje glagol יהב *dati* (isto i Septuaginta: ἔδωκεν *dade*), umjesto שים ili שיה *staviti*, *postaviti*, *uglaviti*, ali u kasnijim aramejskim spisima (*Ber 58* ili *Šab 110a*) nalazimo isti glagol sa značenjem *položiti*, *metnuti*, *staviti*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 527.

170 Fraza וְלֹא שָׁלַם je oslobođena subjekta i objekta pa se radi o kolokvijalizmu: *i nije gotov*.

171 Službeno obraćanje kralju הן על-מְלֻכָא טָב: *Ako je dobro za kralja*, ili jednostavno: *Ako kralj želi*; usp.: „Lachish 3.42 B“, *The Context of Scripture. Archival documents from the Biblical World III*, ur. William W. HALLO (Leiden – Boston – Köln: Brill, 2002.), 79-80.

172 Akadska posuđenica *ganūnu* u značenju *ostava* (usp.: *Assyrian Dictionary -g*, 42), a kasnije u hebrejsko-aramejskoj predaji גנויא *arhiva*. U vrijeme Drugoga hrama, termin se koristi za *odlagalište starih i oštećenih biblijskih rukopisa*; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 199. Ovdje je po srijedi nominalni termin kao vlastita imenica: *Kraljevski arhiv*.

173 Fraza הן איתִי je kolokvijalizam: *dakle, tamo je...*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 5:17.

174 Aramejska imenica רעו, hebrejska רעות u značenju *želja, volja, odluka*; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, II., 1265; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 17, 55.

175 Prva faza gradnje Hrama dogodila se u vrijeme vladavine Kira (usp.: *Ezr 3,1-13*) i bila je prekinuta do druge godine vladavine kralja Darija, cca. 520. pr. Krista.

Glava 6,1-5: Kralj Darije pronalazi Kirov dekret o Jeruzalemu

- 6,1 באדין דריוש מלכא שם טעם
ובקרו¹⁷⁶ | בבית ספריא די גגזיא
מהחתיין¹⁷⁷ תמה בבבל:
- 6,2 והשתכח¹⁷⁹ באחמתא¹⁸⁰
בבירתא¹⁸¹ די במדי מדינתה¹⁸² מגלה
חדה וכן כתיב בגנה דכרונה¹⁸³:
- 6,3 בשנת חדה לכורש מלכא כורש
מלכא שם טעם ביתאלהא בירושלם
ביתא יתבנא¹⁸⁵ אתר די דבחיין¹⁸⁶
דבחיין¹⁸⁷ ואשוהי מסובליין¹⁸⁸ רומה
אמין שתין פתיה אמין שתין:
- 6,1 Darije, kralj, odmah naloži za-
povijed da traže u knjižnici¹⁷⁸ gdje
je bila odlagana arhiva u Babilonu.
- 6,2 I nađe se – u dvorcu u Ekba-
tani koji je u midijskoj pokrajini
– jedan¹⁸⁴ svitak, a ovako je na-
pisano u njemu: „Sporazum:
- 6,3 U prvoj godini kralja Kira,
kralj Kir naloži zapovijed: – Neka
se izgradi Dom Božji u Jeruzale-
mu, mjesto gdje će se žrtvovati
prinosi, sa svojim temeljima koji
ga podupiru u 60 lakata u visinu
i 60 lakata¹⁸⁹ u širinu;

¹⁷⁶ Durativni oblik *p^eala* od glagola בקר, *tražiti*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 6:1.

¹⁷⁷ Sufiks ן označava particip, a prefiks מ upućuje na složenicu, dok radikal ה karakterizira *hafel* pa se ovdje radi o pasivnom participu glagola נחח u *hafelu*: *odložiti, ostaviti, spremiti*.

¹⁷⁸ Sintagma ספריא ביתא doslovcce znači: *kuća knjiga* pa stoga *knjižnica* (usp.: moderni heb. ספרייה: *knjižnica*).

¹⁷⁹ Neprotivni *šwā* u *tāwu hitp^eela* glagola שכח, *naći*; usp.: D. TURALIJA, „Daniel 2,4 – 7,28: Novi prijevod“, 169. bilj. 70.

¹⁸⁰ Ekbatana, glavni grad Medije; usp.: R. E. HAYDEN, „Ecbatana“, *The International Standard Bible Encyclopedia*, rev. izd., sv. 1 (Grand Rapids: Eerdmans, 1995.), 10.

¹⁸¹ Akadska riječ *birtu(m)*: *dvorac, utvrda*. Vidi: *Assyrian Dictionary -b*, 267.

¹⁸² Usp.: D. TURALIJA, „Daniel 2,4 – 7,28: Novi prijevod“, 171. bilj. 97.

¹⁸³ Aramejska riječ דכרון, hebrejska זכרון: *podsjetnik, protokol, memorandum, sporazum*. Oba morfema u prvom radikalu imala su protosemitski *ḏ*; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 271; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 17.

¹⁸⁴ Broj חדה, *jedan* ovdje je naglašen pa se tako i prevodi.

¹⁸⁵ *Hitp^eel* glagola בנה u jusivu: *neka se izgradi*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 10, 36, 54, 79.

¹⁸⁶ *P^eal* glagola דבח (hebrejski: זבח, usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 262-263) s protosemitskim *ḏ* u značenju *žrtvovati*; vidi: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 6:3; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 17; M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*, 138.

6,4 נִדְבְּכִין דִּי־אַבְן גְּלִל תִּלְתָּא וְנִדְבְּדָד
דִּי־אַעַּע חֲדַת וְנִפְקָתָא מִזְבֵּית מְלָכָא
תְּתִיבָּ: ¹⁹⁰

6,4 (s) tri reda masivnoga kamena pa jednim redom novoga drveta, a trošak neka se dade iz kraljeve kuće.

6,5 וְאַף מְאֵנִי בֵּית־אַלְהָא דִּי דְּבָהּ
וְכִסְפָּא דִּי נְבוּכַדְנֶצַּר הִנְפִּיק מִן־הֵיכְלָא
דִּי־בִירוּשָׁלַם וְהֵיבֵל לְבַבֵּל יְהִיבֹון ¹⁹¹
וְיִהְיֶה ¹⁹² לְהֵיכְלָא דִּי־בִירוּשָׁלַם לְאַתְרָהּ
וְתַחַת ¹⁹³ בְּבֵית אֱלֹהָא:

6,5 A poslije, posude od zlata i srebra iz Doma Božjega, što ih je Nabukadnecar iznio iz hrama u Jeruzalemu i uzeo za Babilon, neka se vrata pa neka (sve to) ide na svoje mjesto, u hram koji je u Jeruzalemu, tako da (sve to) ostaviš u Domu Božjemu.¹⁹⁴

187 Imenica דְּבָהּ u značenju: *žrtva, prinos*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*, 138.

188 Ovdje se vjerojatno ne radi o akadskoj formi šaf'ela glagola יב, kako to pre - postavlja Rosenthal (usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 130, 188), nego o formativnom počelu koji odgovara arapskoj III. formi glagola سبَل (سبل) u participu pasivnome: *sa svojim podupirućim temeljima*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 6:3. Sović u svojem prijevodu umjesto ovoga umeće: *... gdje će se donositi prinosi za paljenje...* (usp.: Vulgata), a Šarić: (gdje se) *prinose žrtve paljenice...*; ovome slično i Grubišić, dok Daničić (HR): *...temelji da mu se izidaju...*

189 Jedan lakat ekvivalentan je dužini od 70 do 77 cm. 60 lakata jednako je dužini od 42 do 46 m (usp.: 1 Kr 6).

190 Hitp^o’el glagola יָהַב, *dati* u jusivu: *neka se dadne* ili *neka se da*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 526; S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.7.8.1.5.

191 *Haf’el* od תוּב u imperfektu 3. lica množine muškoga roda je u jusivu: *neka se vrata*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 82, 141-142, 178, 184; S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.7.8.1.5.

192 *P^o’al* imperfekt glagola הִלֵּךְ 3. jednine muškoga roda u jusivu: *neka* (sve to – misli se na posude) *ide...* Sović i Grubišić, u svojim prijevodima, neovisno o Septuaginti i Vulgati, ovaj glagol ne prevode.

193 Višeznačni glagol נָחַת u 2. licu jednine imperfekta u (*h*)af’elu odnosi se na izvršitelja dekreta; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 742-743: *...tako da ti* (sve to) *ostaviš u Domu Božjemu*. Sović, Šarić i Grubišić u svojim prijevodima glagol su razumjeli neodređeno, i to u jusivu: *neka se postavi, pohrani*.

194 Subjekt u Ezr 6,5 s 3. lica množine (*posude koje se trebaju vratiti*) naglo prelazi na kolokvijalni „sve to“, da bi završio u 2. licu jednine nepoznatoga „ti“ (vjerojatno kraljev delegat).

Glava 6,6-12: Dekret kralja Darija

6,6 כְּעַן תִּתְּנִי פַחַת עֲבַר־נְהָרָה שְׂתָר
בוֹזְנֵי וּכְנֻתָהוֹן אֶפְרָסְכֵיָא דִּי בַעֲבָר
נְהָרָה רַחֲקִין¹⁹⁵ הֵוּ¹⁹⁶ מִן־תְּמָה:

6,6 – Sada Tatenaju, velikašu Prekorječja, i Šetaru, poreznice, te suradnici (i) službenici koji ste u Prekorječju, dalje odatle!

6,7 שְׁבִקוּ¹⁹⁷ לְעֵבִידַת¹⁹⁸ בֵּית־אֱלֹהֵא
דָּךְ פַּחַת יְהוּדֵיאַ וְלִשְׁבֵי¹⁹⁹ יְהוּדֵיאַ
בֵּית־אֱלֹהֵא דָּךְ יִבְנוּ²⁰⁰ עַל־אֲתָרָה:

6,7 Ostavite judejskom ugledniku²⁰¹ i judejskim starješinama izgradnju ovoga Doma Božjega! Neka oni grade ovaj Dom Božji na njegovu mjestu.

6,8 וּמִנֵּי שְׁיִם טַעִים לְמָא דִּי־תַעֲבֹדוּן
עִם־שְׁבֵי יְהוּדֵיאַ אֲלֵךְ לְמִבְנָא בֵּית־
אֱלֹהֵא דָּךְ וּמִנְכֻסֵי²⁰² מְלָכָא דִּי מְדַת
עֲבָר נְהָרָה אֶסְפְּרָנָא נִפְקַתָּא תְּהוּנָא
מִתִּיהָבָא²⁰³ לְגַבְרֵיא אֲלֵךְ דִּי־לָא
לְבַטְלָא:

6,8 I od mene je naložena zapovijed što da učinite – (zajedno) s ovim judejskim starješinama – da se izgradi ovaj Dom Božji. Dakle,²⁰⁴ iz kraljevih dobara, (što dolaze) od poreza Prekorječja, točno neka bude dan trošak ovim ljudima da se (posao) ne zaustavlja.²⁰⁵

¹⁹⁵ Pridjev רַחֲקִין *dalek* prevodimo glagolski: (*da ste*) dalje od...

¹⁹⁶ *P^oal* imperativ glagola הוּי *biti*; usp.: Ezr 5,8 bilj. 129; S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.7.8.1.3; 5.7.8.3.4.

¹⁹⁷ *P^oal* glagola שבק u imperativu: *ostaviti, napustiti*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 1104; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 26, 114.

¹⁹⁸ Prefiks לְ je komplementaran imenici עֲבִידָה *nad-gradnja, iz-gradnja*.

¹⁹⁹ Prefiks לְ je ovdje u službi komparativa: *isto kao, kao*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 79.

²⁰⁰ *P^oal* glagola בני u jusivu: *neka grade* (usp.: Ezr 5,15 bilj. 166).

²⁰¹ Usp.: Ezr 5,3 bilj. 107.

²⁰² Imenica נְכֻסָּא je redovito u množini: *dobra, posjedi*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 47, 86, 188.

²⁰³ Sveza dvaju glagola: *p^oal* glagola הוּי u jusivu – *biti* i *hitp^oel*, particip glagola יהב – *dati*, oblikuje ponavljanje glavne radnje u rečenici (usp.: Ezr 5,8 bilj. 129; 6,6 bilj. 197).

²⁰⁴ *Wāw* je ovdje potvrđan pa ga ne prevodimo veznicima *a* ili *i* nego s riječcom *dakle*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 85.

²⁰⁵ Sintaksa je nejasna jer su u glavnu uključene dvije nepotpune zavisne rečenice: (*zajedno*) s ovim judejskim starješinama; (*što dolaze*) od poreza Prekorječja.

- 208 וּבְנֵי תוֹרִין²⁰⁸ וְמֵה²⁰⁶ חֲשֹׁהִין²⁰⁷ 6,9 I bilo što da trebaju: bilo mlade bivole, bilo ovnove²¹⁷ ili jaganjce za žrtvu paljenicu Bogu Nebesa, ili pšenice, soli ili ulja, vina... – po preporuci svećenikâ koji su u Jeruzalemu – neka im bude davano dan za danom – tako bez prestanka
- וְדַבְרֵי²⁰⁹ וְאִמְרֵי²¹⁰ לְעֵלּוֹן²¹¹ | לְאֵלֶּהָ²¹⁴ שְׂמִיָּא²¹² חֲנֻטִין²¹³ מְלַח²¹⁴ | חֲמֶר²¹⁴ וּמִשַׁח²¹⁵ כְּמֵאמֶר²¹⁵ כְּהֵנִיא²¹⁶ דִּי- בִירוּשָׁלַם לְהוֹא מְתִיב לְהֶם יוֹם | בְּיוֹם דִּי-לֵא שְׁלוֹ:
- 218 דִּי-לְהוֹן מְהַקְרְבִין נִחוּחִין²¹⁸ 6,10 6,10 da budu prinošene mirisave žrtve Bogu Nebesa i da mole za život kralja i njegovih sinova.
- לְאֵלֶּהָ שְׂמִיָּא וּמִצְלִין לְחַיִּי מְלָכָא וּבְנוֹהִי:

- 206 Zamjenica *što*, ovdje znači *bilo što*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 37, 38.
- 207 Imenica חֲשֹׁהִין u množini ženskoga roda: *potrebe, potrebite stvari*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 56.
- 208 Aramejska imenica תוֹר u hebrejskome שׁוֹר sa zajedničkim protosemitskim radikalom *ṭ* (θ): *bivol, bik*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*, 578; L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, II., 1452; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 17.
- 209 Imenica דְּבַר (hebr. וְדָבַר), *ovan*, u protosemitskoj fonetici imala je *d* kao početni radikal; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 270; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 17.
- 210 Imenica אִמֶר korištena je isključivo za žrtvu: *janje bez mane*; usp.: Br 28; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 79.
- 211 Imenica עֲלוּהָ (heb. עֲלָה. L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 831) u značenju *žrtva paljenica*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 79.
- 212 Aramejska imenica חֲנֻטָה u hebrejskome חֶטֶת, *zrno pšenice*, a u množini: *pšenica*; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 307.
- 213 Sprega prvog sloga, za razliku od dugoga hebrejskoga, primjetna je i u aramejskoj riječi מְלַח (u hebr. מֶלַח) *sol*; usp.: A. GIANTO, *Hebrew Vowels*, 8-13.
- 214 Aramejski חֲמֶר, hebrejski חֶמֶר *vino*; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 330).
- 215 Imenica מְאִמֶר je derivacija *p^oala* glagola אִמַר: *reći*, u značenju *preporuka*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 47.
- 216 Riječ כְּהֵנִיא (heb. כֹּהֵן) *svećenik, prinositelj, posvetitelj*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Judean Aramaic*, 56.
- 217 Sintaksa וּבְנֵי תוֹרִין וְדַבְרֵי može biti predstavljena kao *wāw X – wāw Y* u značenju *oboje, i X i Y ili bilo – bilo*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 82.
- 218 Hebrejska posuđenica נִחוּחַ u značenju *mirisava žrtva, ugodan prinos*; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 696; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 6:10.

6,11 וּמְנֵי שֵׁים טַעַם דִּי כָּל־אֲנָשׁ דִּי
יְהִי שְׂנֵא' פְּתַגְמָא דְנָה יִתְנַסַּח²¹⁹ אָע'
מִן־בֵּיתָהּ וְזָקִיף²²⁰ יִתְמַחָא²²¹ עָלָהּ
וּבֵיתָהּ נִלְוֵי יִתְעַבַּד²²² עַל־דָּנָה:

6,11 Također, od mene je nalože-
na zapovijed da svakom čovjeku
koji promijeni ovo pravilo²²³ bude
uklonjeno drvo²²⁴ iz njegove kuće.
Taj neka se objesi i na njoj bude
ubijen. A povrh ovoga, neka mu
se od kuće načini zidina.²²⁵

6,12 וְאַלְהָא דִּי שְׁכַן שְׁמָהּ תַּמָּה²²⁶
יִמְגַּר²²⁷ כָּל־מֶלֶךְ וְעַם דִּי | יִשְׁלַח
יָדָהּ²²⁸ לְהַשְׁנִיחַ לְחַבְלָהּ בֵּית־אֱלֹהֵא
דָּךְ דִּי בִירוּשַׁלַּם אָנָה דְרִיּוּשׁ שְׁמַת
טַעַם אֶסְפְּרָנָא יִתְעַבַּד:

6,12 A Bog koji je tamo nastanio
svoje ime neka smakne svakog
kralja i narod koji spusti svoju ruku
da oskvrne i razruši ovaj Dom Bož-
ji. Ja, Darije naložio sam zapovijed.
Neka se točno ovako izvrši!²²⁹

- ²¹⁹ *Hitp^oel* glagola נסי muškog roda u jusivu: *neka bude maknut, uklonjen*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 758.
- ²²⁰ *P^oal* u pasivu glagola זקף: *podignuti, objesiti*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, 88.
- ²²¹ *Hitp^oel* glagola מחי, *biti ubijen, biti smaknut*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 654. Subjekt glagola יתמחא je כָּל־אֲנָשׁ: *svaki čovjek*, dok se priložna odredba mjesta עליה (dosl. *na njemu*) odnosi na בֵּיתָהּ: *njegovu kuću* (kuća u ar. m. roda), a ne na אָע': *drvo*, kako su to u svojim prijevodima razumjeli Sović, Šarić i Grubišić (Septuaginta i Vulgata). Sličnu sintaksu nalazimo i u akadskome dijelu Sanheribovih ljetopisa: *i-na di-ma-a-ti si-ħir-ti āli (URU) a-lul pag-ri-šú-un: smaknuo sam (ih) na kulama koje su okruživale grad. Ja sam objesio njihova tijela*. Usp.: Daniel David LUCKENBILL, *The Annals of Sennacherib*, Oriental Institute Publications 2 (Chicago: The University of Chicago, 1924.), III., 10-11.
- ²²² *Hitp^oel* glagola עבד u jusivu: *neka se napravi, učini*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 10, 27, 83, 116, 177, 180.
- ²²³ Imenica פתגם može značiti, *riječ, govor, pravilo* ili *općenito stvar*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 945.
- ²²⁴ Imenica אָע': *drvo* ovdje je bez člana pa se odnosi općenito na sve drveno što se može porušiti u zidanoj kući (krov). Pod utjecajem stranih prijevoda (njemačkih i talijanskih), ova se riječ u hrvatskom prevodila s *greda* (prijevodi Sovića, Šarića, Grubišića).
- ²²⁵ Riječ נִלְוֵי je širokog konteksta i ovdje se odnosi na konfisciranu ili oduzetu imovinu koja prelazi u ničiju zemlju, pa stoga *zidina, ruševina, pustoš, smetlište*; usp.: D. TURALIJA, „Daniel 2,4 – 7,28: Novi prijevod“, 164. bilj. 17.
- ²²⁶ Cijela fraza שְׁכַן שְׁמָהּ תַּמָּה je hebraizam לְשׁוֹכֵן שְׁמוֹ: *onaj koji je nastanio svoje ime ondje* (usp.: Pnz 12,11).
- ²²⁷ *P^oal* glagola מגר u jusivu: *neka se odloži, makne, ukloni, smakne*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*, 291.
- ²²⁸ Kolokvijalizam יִשְׁלַח יָדָהּ u značenju da (netko) *da svoju ruku, spusti ruku, pomogne*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 83.
- ²²⁹ *Hitp^oel* glagola עבד u jusivu: *neka se izvrši, učini...* i prilog אֶסְפְּרָנָא: *točno ovako (tako); odmah, bez sustezanja*.

Glava 6,13-18: Provedba Darijeva dekreta i inauguracija Hrama

6,13 אָדִין תִּתְּנִי פֶחַת עֲבָר־נְהָרָה
שֶׁתָּר בּוֹזְנֵי וּכְנֹתָהוֹן לְקַבֵּל דֵּי־שֶׁלַח
דְּרֵיוֹשׁ מִלְכָּא כְּנָמָא אֶסְפְּרָנָא עֲבָדוּ:

6,13 Tada Tatenaj, velikaš Prekorječja, Šetar, poreznik, i njihovi suradnici, kako je poslao kralj Darije, tako odmah učine.

6,14 וְשָׁבִי יְהוּדִיא בְּנִין וּמִצְלָחִין²³⁰
בְּנְבוּאָת חֲנִי נְבִיאָה נְבִיא²³¹ וּזְכָרָה
בְּר־עֲדוּא וּבְנֵי וְשִׁכְלָלוּ²³² מִז־טַעַם
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וּמִטַּעַם²³³ כּוֹרֵשׁ וְדָרְיוֹשׁ
וְאַרְתַּחְשֶׁשְׁתָּא מֶלֶךְ פָּרְסָ:

6,14 A, prema proroštvu Hagajevu i Zaharijinu, sinu Idovu judejske su starješine gradili uspješno. Da, po zapovijedi Boga Izraelova i odredbi Kira, Darija i Artakserksa, kralja Perzije, gradili su do kraja.²³⁴

6,15 וְשִׁיִּיא²³⁵ בֵּיתָה דְּנָה עַד יוֹם
תְּלָתָה²³⁶ לִירַח אֲדָר²³⁷ דֵּי־הִיא שְׁנַת־
שֵׁת לְמַלְכוּת²³⁸ דְּרֵיוֹשׁ מִלְכָּא:

6,15 I završi se ovaj dom do 3. adāra, što je šesta godina kraljevanja Darija, kralja.²³⁹

²³⁰ Endijadu riječi וּמִצְלָחִין בְּנִין: *oni su gradili i uspjeli*, treba razumjeti: *oni su uspješno gradili*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 6:14; usp.: Ezra 5,11 bilj. 144.

²³¹ Usp.: Ezra 5,1.

²³² Endijada dvaju glagola וּבְנֵי וְשִׁכְלָלוּ: *oni su gradili i izgradili (zatvorili) ili oni su gradili do završetka, do kraja* (usp.: Ezra 5,11 bilj. 146). *Wāw* ovdje nije vezivni, nego eksklamacijski: *da, uistinu*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 85.

²³³ Nepravilna vokalizacija imenice וּמִטַּעַם: *odredba*, u kojoj je primjetan *dāgēš*, ne upućuje na hebraizam pa se vjerojatno radi o *lapsus calami*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 6:14.

²³⁴ Red u rečenici je epegegetski: *I judejske su starješine uspješno gradili – po proroštvu Hagajevu i Zaharijinu, sinu Idovu. I gradili su do kraja – po zapovijedi Boga Izraelova i odredbi Kira, Darija i Artakserksa, kralja Perzije*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 394.

²³⁵ Akadska posuđenica *šaklūlu* u istoj formi *šafēla*: *završi se*; usp.: *Assyrian Dictionary* -š, 15.

²³⁶ Aramejski glavni broj tri תְּלָת i hebrejski שלוש u protosemitskome jeziku imali su zajednički radikal *ṭ* ili *θ*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 17.

²³⁷ יוֹם תְּלָתָה לִירַח אֲדָר: Dani u mjesecu izraženi su glavnim brojevima koji slijede složenu formu imenice יוֹם pa stoga: *tri dana od mjeseca adāra* ili jednostavno 3. *adāra*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 74; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 6:15.

²³⁸ שְׁנַת־שֵׁת לְמַלְכוּת: Godina kraljevanja opisana je glavnim brojem koji slijedi složenu formu imenice שְׁנַת, pa zato: *godina šesta kraljevanja... ili šeste godine kraljevanja...*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 74; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 6:16.

²³⁹ Godina 515. prije Krista.

6,16 וְעַבְדוֹ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּהִנְיָא²⁴¹ וְלוֹיָא וּשְׂאֵר בְּנֵי־גְלוּתָא²⁴² חֲנֻכַּת בַּיִת־אֱלֹהִיא דְנָה בְּחֻדוּהָ²⁴³ 6,16 I načinili su – sinovi Izraelovi, svećenici i leviti te ostatak sinova sužanjstva – posvetu ovoga Doma Božjega u slavlju.

6,17 וְהִקְרְבוּ²⁴⁴ לְחֻנְכַּת בַּיִת־אֱלֹהִיא דְנָה תּוֹרִין מְאָה²⁴⁵ דְּכַרְיִן מְאֵתִין אֶמְרִין אַרְבַּע²⁴⁶ מְאָה וּפְיִרִי²⁴⁷ עֲזִין²⁴⁸ לְחֻטָּיא לְחֻטָּא²⁴⁹ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל תְּרִי־עֶשֶׂר לְמִנּוּן שְׁבָטֵי יִשְׂרָאֵל: 6,17 I prinijeli su za posvetu ovoga Doma Božjega stotinu bivola, dvije stotine ovnova, četiri stotine janjaca; a²⁵⁰ dvanaest jaraca i kozladi za okajnicu svega Izraela, prema broju plemena Izraelovih.

²⁴⁰ P^oal glagola עבד: *napraviti, uraditi, učiniti*.

²⁴¹ Imenica חֲנֻכָּה: *posveta*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 473. Od iste je riječi i kasniji naziv za blagdan Hanuku i *hanukiju*, *posvetni svijetnjak*.

²⁴² Imenica גְּלוּ (heb. גְּלוּת) od glagola גָּלַי u značenju *sužanjstvo, ropstvo* a u složenoj formi בְּנֵי־גְלוּתָא: *sinovi sužanjstva ili uznici*; vidi: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 286). U svojim prijevodima Sović, Šarić i Grubišić riječ tumače opisno: *povratnici iz sužanjstva ili oni što se vratiše iz ropstva*.

²⁴³ Aramejska riječ חֻדוּהָ jednaka je hebrejskoj u značenju *radost, sreća, veselje*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*, 188; L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 292.

²⁴⁴ Haf^el glagola קוּם: *donijeti blizu, prinijeti*. Za ostala značenja usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 23, 117, 133, 137, 139, 142, 177.

²⁴⁵ Aramejski broj מְאָה *stotinu, sto*, odgovara hebrejskome מֵאָה. I ovdje je primjetna sprega aramejskoga prvog vokala; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 538.

²⁴⁶ Broj *četiri*, אַרְבַּע. Za razliku od hebrejskoga אַרְבַּעָה aramejski ima zadnji slog reduciran; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 83.

²⁴⁷ Imenica פְּיִר, *jarac* u hebrejskome ima prvi vokal dug i naglašen פְּיִיר; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, II., 1048.

²⁴⁸ Aramejska riječ עֲזִין, *koza ili kozle*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*, 400.

²⁴⁹ Ketiv חֻטָּיא i qere לְחֻטָּא jesu aramejski oblici hebrejske posuđenice חַטָּאת *žrtva za grijeh* ili *okajnica*; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 305.

²⁵⁰ Ovdje *wāw separativum*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 85; M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 394.

6,18 וְהָקִימוּ²⁵¹ כְּהֵנָּא בְּפִלְגְתָּהוּן²⁵² וְלוֹיָא בְּמַחְלָקְתָּהוּן²⁵³ עַל-עֲבִידָתִי אֱלֹהָא דִּי בִירוּשָׁלַם כְּכַתָּב סֵפֶר מִשָּׁה: **6,18** I postavili su svećenike po njihovoj hijerarhiji i levite po njihovim redovima²⁵⁴ za Božju službu u Jeruzalemu²⁵⁵ prema propisu Mojsijeve knjige.²⁵⁶

Glava 7,12-26: Artakserksovo pismo svećeniku Ezri o uređenju religijsko-socijalnoga života povratnika u Judeju

7,12 אֲרַתְחֶשֶׁתָּא²⁵⁷ מְלָךְ מַלְכֵיָא לְעֶזְרָא כְּהֵנָּא²⁵⁸ סֵפֶר דְּתָא דִּי-אַלְהָה²⁵⁹ שְׁמֵיָא גְמִיר²⁶⁰ וּכְעֵנַת: **7,12**²⁶¹ Artakserkso, kralj kraljeva,²⁶² svećeniku Ezri, piscu zakona Boga Nebesa i tako dalje... A sada,

- ²⁵¹ *Haf'el* glagola קום: *podići, uzdići, postaviti, namjestiti*; usp.: Ezr 6,17 bilj. 67.
- ²⁵² Aramejska imenica פִּלְגָה prije svega znači *porcija, dio, odjel, vrsta* pa onda i funkcionalno *hijerarhija*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 910.
- ²⁵³ Imenica מַחְלָקָה u značenju *red, klasa, odred*; usp.: Post 50,1; M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*, 300.
- ²⁵⁴ Redovi svećenika i levita nepoznanica su predužanjske biblijske literature. U Ljet 35,4-5 reorganizacija svećenika je također pridodana vremenu prije sužanjsva, ali nikada Mojsiju, nego Davidu i Salomonu. Povezivanje Mojsijeva zakona ili Tore s novim uređenjem svećeničkih redova pokušaj je ozakonjivanja kasnije, postsužanjske svećeničke i levitske hijerarhije; usp.: *Jewish Study Bible*, 1679.
- ²⁵⁵ Sović, u svojem prijevodu, neovisno o aramejskome izvorniku te Septuaginti i Vulgati, umjesto za službu Bogu u Jeruzalemu umeće za službu **domu** Božjemu, a Grubišić ispušta u Jeruzalemu.
- ²⁵⁶ Reci Ezr 6,19-22 hebrejski su rezime slavljenja svetkovine Pashe. Prvih 11 redaka sedme glave (7,1-11) zapisani su hebrejskim jezikom, a tiču se obreda čišćenja od grijeha što prethodi slavljenju Pashe (usp.: Jš 5,10; Br 9,6-13).
- ²⁵⁷ Artakserkso, sin Kserksa, perzijski kralj; usp.: R. E. HAYDEN, „Artaxerxes“, *The International Standard Bible Encyclopedia*, sv. 1, str. 306; R. E. HAYDEN, „Xerxes“, *The International Standard Bible Encyclopedia*, sv. 4, str. 1161-1162.
- ²⁵⁸ Poslije *h šwā compositum*. כְּהֵן: *svećenik*; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 3.9.8.4.2.
- ²⁵⁹ Relativna čestica דִּי s genitivnim značenjem; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 86; S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 6.2.5.4.1.
- ²⁶⁰ Izričaj גְמִיר: *i tako dalje*; usp.: novohebrejsku riječ גומר. Usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 7:12; S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.6.9.3.2.-3.
- ²⁶¹ Pismo koje je babilonski kralj Artakserkso poslao po Ezri najvjerojatnije je aramejski prijevod s perzijskoga. Prvih 12 redaka 7. poglavlja biografski su podaci o pismoznancu, svećeniku i prorabinu Ezri, njegovoj velikoj volji za istraživanjem i poukom Mojsijeva zakona među Izraelcima poslije sužanjsva pa ga se s pravom naziva postsužanjskim Mojsijem; usp.: *Jewish Study Bible*, 1680-1681.
- ²⁶² Naslov מַלְכֵיָא מְלָךְ: *kralj kraljeva* skraćeni je oblik dužeg kraljevskoga naslova. U Sanheribovim ljetopisima očuvan je puni naslov: *Sinaḥēeriba šarru rabū šarra dannu*

- 7,13 מִנִּי שָׁיִם טָעַם דִּי כָּל־מִתְנַדֵּב²⁶³ 7,13 od mene je naložena za-
בְּמַלְכוּתֵי מִן־עַמָּה יִשְׂרָאֵל וְכַהֲנֹהִי povijed da svaki (pojedinaac) ili
וְלֵוִיָּא לְמַהֲדָּ 264 לִירוּשָׁלַם עַמְדָּ יְהֻדָּ 265: svećenik ili levit od izraelskoga
naroda u mome kraljevstvu koji
je voljan ići s tobom u Jeruza-
lem, neka ide s tobom.
- 7,14 כָּל־קִבְלָ דִּי 266 מִן־קָדָם מְלָכָא 7,14 Zato si i poslan da ispred
וְשַׁבְעַת יַעֲטֹהִי שְׁלִיחַ 267 לְבַקְרָא 268 kralja i njegovih sedam savjet-
עַל־יְהוּד וְלִירוּשָׁלַם בְּדַת אֱלֹהֵי דִי nika urediš Judu i Jeruzalem
בִּידָדָּ: prema zakonu Božjem koji je u
tvojoj ruci
- 7,15 וְלַהֲיַבְלָה 269 כְּסָף וְזָהָב דִּי 7,15 i doneseš srebro i zlato
מְלָכָא וַיַּעֲטֹהִי הַתְנַדְּבוּ 270 לְאַלְהָ koje su kralj i njegovi savjetni-
יִשְׂרָאֵל דִּי בִירוּשָׁלַם מִשְׁבָּנָה: ci darovali Bogu Izraela, čije je
prebivalište u Jeruzalemu,

*kiššati šar aššur šar kibrat irbittim riéum itpišú migir ilānī rabūti našir kitti ra'im mišari epiš úsati alik tappuut akii saḥiru damkaati idlum gitmalum zikaru ḳardu ašarid kal alki: Sanherib, veliki kralj, svemoćni kralj, kralj svijeta, kralj Asirije, kralj četiriju krajeva, mudri pastir, miljenik velikih bogova, čuvar pravice, ljubitelj pravde; koga podupiru kraljevstva, koji pritiče u pomoć potrebitima, koji se okreće pobožnim djelima, savršen junak, svemoćni čovjek, prvak među svim knezovima; usp.: D. D. LUCKENBILL, *Annals of Sennacherib*, I,1-8.*

- 263 Hitp^{al} glagola נָדַב *biti voljan ili velikodušan*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 7:13, F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 111.
- 264 Infinitiv glagola הָדָּ u p^{al} *al*: *ići*, ovisi o subjektu כָּל־מִתְנַדֵּב: *svaki koji je voljan*; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.5.2.5.1.
- 265 P^{al} glagola הָדָּ u jusivu: *neka ide*; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.6.7.4.2; 5.7.6.9.
- 266 Čestica דִּי u uzročnoj funkciji pojačava כָּל־קִבְלָ: *dakle, zato, zbog toga*; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.5.3.4.4.
- 267 Patah furtivum u pasivu perfekta 3. lica jednine u p^{al} *al* glagola שָׁלַח: *poslati*, u neodređenoj rečeničnoj konstrukciji; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 82; S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 3.9.8.2.5.
- 268 P^{al} glagola u značenju בָּקַר: *išibati, opomenuti, dovesti u red*; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 231; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 51.
- 269 Haf^{el} glagola יָבַל u infinitivu kauzalne rečenice: *urediti... i donijeti...*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 130.
- 270 Hitp^{al} glagola נָדַב u značenju *donirati, darovati*; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.6.8.3.8; 5.6.10.

- 7,16 וְכֹל²⁷¹ כֶּסֶף וְזָהָב דֵּי תְּהִשָּׁבַח²⁷² בְּכֹל מְדִינַת בָּבֶל עִם הַתְּנַדְּבוֹת²⁷³ עִמָּא וְכַהֲנָיָא מְתַנְדְּבִין לְבֵית אֱלֹהֵהֶם דֵּי בִירוּשָׁלַם: 7,16 ali i sve srebro i zlato koje nađeš na području Babilona, zajedno s doprinosom koji budu davali ljudi i svećenici za Dom Božji koji je u Jeruzalemu
- 7,17 כָּל-קִבְּל דְּנָה²⁷⁴ אֶסְפְּרָנָא תְּקִנָּא²⁷⁵ בְּכֶסֶף דְּנָה תּוֹרִין | דְּכָרִין אֲמָרִין וּמְנַחַתְהוֹן²⁷⁶ וְנִסְפִּיהוֹן²⁷⁷ וְתִקְרַב²⁷⁸ הַמֹּו עַל-מִדְּבַחָה דֵּי בֵית אֱלֹהֵכֶם דֵּי בִירוּשָׁלַם: 7,17 od svega ovoga točno (po propisu) kupi bivola, ovnova i janjaca pa s njihovim prinosnicama²⁷⁹ i njihovim ljevanicama donesi ih na oltar doma vašega Boga koji je u Jeruzalemu!

- 271 *Status constructus* וְכֹל obično odgovara broju imenice koja ga slijedi pa ako je imenica u jednini, pridjev se prevodi *svaki, svaka, svako*, dok u množini *svi, sve*. Usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.4.5.3; 6.4.5.4.4.
- 272 Aramejski i hebrejski glagol שָׁח u značenju *naći, pronaći*; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, II., 1489-1490.
- 273 Infinitiv glagola נָב u *hitp^{al}*: *dobrovoljno učiniti* ovdje ima ulogu imenice: *doprinos*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 7:16; S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.6.9.1.8.
- 274 Zbog pridjeva דְּנָה sveza כָּל-קִבְּל bi se trebala razumjeti količinski: *od svega ovoga...*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 86; S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.5.3.4.4. Sović, u svojem prijevodu, jezičnu svezu ne prevodi, a Šarić ju je razumio kao zaključnu rečenicu: *Prema tome...*, dok Grubišić ne prevodi pridjev דְּנָה, nego samo svezu כָּל-קִבְּל: *dakle...*
- 275 *P^{al}* glagola קָנָא: *kupiti, steći*. Usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 1027.
- 276 Hebrejska posuđenica מְנַחָה: *prinos, žrtva*; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 601; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 187.
- 277 Hebrejska posuđenica נִסָּה : *ljevanica*, redovito vino koje se uz meso prinosilo za žrtvu; usp.: Ps 16,4; L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 702; M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 759.
- 278 Glagol קָרַב ima dvojako značenje. Ako je u *p^{al}*, kao u ovome slučaju, znači *donijeti nešto na oltar*, a ako je u *haf^{el}*, znači *staviti nešto na oltar*. Vidi: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 7:17.
- 279 Misli se na pripremljeno meso za žrtvu; usp.: *Jewish Study Bible*, 1681.

7,18 וְמָה־280 דִּי עֲלִיךְ עֲלֶיךָ־281 וְעַל־
 אַחֲרֶיךָ אַחֲדֶיךָ־282 יֵיטֵב־283 בְּשֹׂאֵר בְּסִפָּא
 וְדַהְבָּה לְמַעְבָּד־284 כְּרַעוֹת אֱלֹהִים
 תַּעֲבֹדוּן: 7,18 A tebi i tvojoj braći što pre-
 ostane od srebra i zlata, učinit
 ćete što je dobro da se učini pre-
 ma volji vašega Boga.

7,19 וּמָאֲנִיא־285 דִּי־מִתְיַבֵּין־לְךָ
 לְפִלְחֹן־286 בֵּית אֱלֹהֵיךָ הַשְּׁלֵם־287
 קִדְם־288 אֱלֹהֵי יְרוּשָׁלַם: 7,19 I posude koje su ti dane za
 službu doma tvoga Boga povjeri
 Jeruzalemskome Bogu,²⁸⁹

7,20 וּשְׂאֵר חֲשׁוֹת־בֵּית אֱלֹהֵיךָ דִּי
 יִפְּלֶיךָ לְמִנְתָן תַּנְתָּן־290 מִן־בֵּית גְּנָזֵי
 מְלֻכָא: 7,20 a ostatak potrebe Doma
 Božjega, što spadne na tebe da
 daš, dat ćeš iz riznice kraljeve
 kuće.

- 280 Upitna zamjenica u službi relativne rečenice u kojoj je čestica דִּי još više poopćuje; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 6.2.4.3.2.
- 281 Prijedlog על na sa sufiksom 2. lica jednine muškoga roda. Pisani oblik ketiv אֲחִיךָ odgovara čitanom qere אֲחִיךָ; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.5.4.3.2.
- 282 Razlika između ketiva אַחֲרֶיךָ i qere אַחֲדֶיךָ proistječe iz sprege suglasnika aħḥ u ʾæḥ; tvoja braća; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 3.9.8.9.1.
- 283 Stariji oblik glagola יטב u p^oalu: biti dobro; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 128.
- 284 Prijedlog לְ je usmjeren finalnom objektu infinitiva מְעַבְד: učiniti za, upotrijebiti za...; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 6.5.5.5.1.
- 285 Hitp^oel glagola יֵיטֵב s pasivnim značenjem: dati, dane...; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 6.6.3.4.6.a.
- 286 Imenica פִּלְחֹן od glagola פִּלַח (raditi, služiti): služba, liturgija; usp.: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 912.
- 287 Glagol שָׁלַם je višeznačan. Kada je subjekt količinska imenica, kao u ovom slučaju, značenje je obično: povjeriti, predati. Vidi: M. SOKOLOFF, *Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 1151.
- 288 Ovdje ne kao prijedlog ispred, pred, nego kao oznaka za smjer ili cilj; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 84.
- 289 Sintagma Jeruzalemskome Bogu kao titula, od većine hrvatskih prevoditelja, razumljena je priloški: Bogu u Jeruzalemu (usp.: prijevode Daničić [HR], Sović, Šarić, Grubišić).
- 290 Cijela fraza דִּי יִפְּלֶיךָ לְמִנְתָן תַּנְתָּן je objekt glagola נתן, dati, pribaviti sve što spada na tebe da pribaviš; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 7:20.

- 7,21 ²⁹¹ אֲרַתְחֶשְׁתָּא וּמְנֵי אֲנָהּ 7,21 I od mene – mene Artakserksa, kralja – svim blagajnicima koji su u Prekorječju naložena je zapovijed da „sve što od vas zatreba svećenik Ezra – pisac zakona Boga Nebesa – točno neka se i učini:
- מְלֻכָא שְׁמֵי טַעִים לְכָל גְּזַבְרֵיָא דִּי בְּעֵבֶר נְהֵרָה דִּי 293 כָּל־דִּי יִשְׁאַלְנָכוּן 294 עֲזָרָא כְּהֵנָה 295 סָפֵר דָּתָא דִּי־אַלְהָ שְׁמֵיָא אֲסַפְרָנָא יִתְעַבֵּד 296:
- 7,22 ²⁹⁷ מְאָה וְעַד־כֶּסֶף כְּכַרְיִין 7,22 (sve) do stotinu *talenata* srebra i stotinu *kora* pšenice i do stotinu *bata* vina i stotinu bata ulja, a soli – bez mjere.
- חֲנֻטִין כְּרִיִין 298 מְאָה וְעַד־חֲמֵר בִּתְיִין 299 מְאָה וְעַד־בִּתְיִין מְשַׁח מְאָה וּמְלַח דִּי־ לָא כְּתָב:

- 291 Osobna zamjenica אֲנָהּ: *ja*, ovdje kao *casus pendens*: *od mene – ja ...* pa stoga: *od mene – mene ...*; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 6.2.1.3.
- 292 Perzijska posuđenica u aramejskome גְּזַבְרֵיָא odgovara hebrejskoj istoznačnici גְּזַבְרֵיָא: *rizničar, blagajnik*; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I, 185-186; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 7:21; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 189.
- 293 Relativna čestica u službi namjernog veznika *da*; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 7.5.9.5.
- 294 Imperfekt glagola שְׁאַל: *pitati, iskati, trebati*, sa sufiksom 3. lica množine u *p^oalu* pojačan s *nun energeticum*; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.7.1.2.3.b.
- 295 Zavisna rečenica עֲזָרָא כְּהֵנָה דִּי יִשְׁאַלְנָכוּן koja prati בָּל: *što vas upita (što od vas zaište, zatraži) svećenik Ezra*. עֲזָרָא כְּהֵנָה: *svećenik Ezra* je ovdje subjekt glagola שְׁאַל: *pitati*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 7:21.
- 296 Imperfekt glagola עַבֵּד u *hitp^oēlu* s jusivnim: *neka učini*; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.7.1.2.2.g.
- 297 Hebrejska mjera כֶּסֶף: *talent* zapremine amfore 50-100 litara; usp.: E. M. COOK, „Weights and Measures“, *The International Standard Bible*, 1052.
- 298 Hebrejska mjera כֹּר: *kor*, zapremine bačve 300-400 litara; usp.: E. M. COOK, „Weights and Measures“, 1049.
- 299 Hebrejska mjera בָּת: *bat*, zapremine amfore 30-40 litara (1 kora = 10 bata). Usp.: E. M. COOK, „Weights and Measures“, 1055.

7,23 כָּל־דֵּי מִן־טַעַם אֱלֹהִים שְׁמִיָּא
 יִתְעַבֵּד³⁰⁰ אֲדַרְזֵיָּא³⁰¹ לְבֵית אֱלֹהִים
 שְׁמִיָּא דֵּי־לְמָה³⁰² לְהוּא³⁰³ קִצָּף³⁰⁴ עַל־
 מַלְכוּת מַלְכָּא וּבְנוּהִי:
 7,23 Neka se sve ono što je po
 zapovijedi Boga Nebesa ispravno
 učini za Dom Boga Nebesa tako
 da ne bude gnjeva na kraljevstvo
 kraljevo i djecu njegovu.

7,24 וְלָכֶם מְהוֹדְעִין³⁰⁵ דֵּי כָּל־כְּהֻנָּיָא
 וְלוֹיָא זְמָרִיא³⁰⁶ תְּרַעֲיָא³⁰⁷ נְתִינִיא³⁰⁸
 וּפְלֹחֵי בֵּית אֱלֹהִים דְּנָה מְנַדָּה בְּלוֹ
 וְהִלְדִּין³⁰⁹ לָא שְׁלִיט³¹⁰ לְמַרְמָא³¹¹
 עֲלֵיהֶם:
 7,24 I vama na znanje da – (na)
 bilo kojeg svećenika ili levita,
 pjevača, vratara, stražara i onih
 koji poslužuju ovaj Dom Božji –
 danka, poreza i carine nije zako-
 nito stavljati na njih.“³¹²

³⁰⁰ Glagol עבד *hitp^oel* u jussivu: *neka se učini, napravi, izvrši*; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 6.6.3.3.4.e.

³⁰¹ Perzijska pozajmljenica אדרזיא u značenju priloga: *korektno, ispravno, dobro*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 7:23; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 189.

³⁰² Sveza דיי־למה u kasnijem talmudskome aramejskom pisana je zajedno *dilmā* - *da ne bi, kako ne bi...*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 7:23; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 86.

³⁰³ Imperfekt glagola היה *biti*, u jussivu, *neka bude, neka je* (usp.: Ezr 5,8 bilj. 129; S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.7.8.1.3) koji zajedno sa svezom דיי־למה pojačava značenje: *kako ne bi bilo, neka ne bude*.

³⁰⁴ Aramejska imenica קצף odgovara hebrejskoj קצף: *gnjev, ljutnja*. Prvi slog u aramejskom je kratak i naglašen, dok je u hebrejskome dug i nenaglašen; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, II., 1124-1125.

³⁰⁵ Particip množine muškoga roda glagola ידע u *haf^oelu* bez određenoga subjekta prevodimo općom glagolskom imenicom *znanje*; usp.: Ezr 5,8 bilj. 128; F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 128-130.

³⁰⁶ Imenica זמר primjer je imenskog oblika *qattāla* זמר: *koji svira, pjeva* pa stoga: *pjevač, svirač*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 7:24; S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 3.9.8.8.3.

³⁰⁷ Imenica תרע drugi je primjer imenskog oblika *qattāla* riječi תר (arapski *tagir*) ili hebrejskoga שיר: *onaj koji zatvara, pa stoga vatar*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 7:24; S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 3.9.8.8.3.

³⁰⁸ Hebrejska posuđenica נתין u značenju *hramski sluga, čuvar, stražar*; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I., 732; Ezr 2,43.

³⁰⁹ Aramejska imenica הלד akadska je posuđenica *ilku* u značenju: *državna služba, carina*; usp.: *Assyrian Dictionary -i*, 77-78.

³¹⁰ Pridjev שליט u značenju *zakonit-a-o, pravedan-na-no*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 87.

³¹¹ Spojni infinitiv glagola רמה u *p^oalu* ovdje znači *staviti, postaviti* (usp.: Dan 3,20).

³¹² Sintaksa je nepravilna jer glavnu rečenicu prekida zavisna koja ju *epigezegetska* pojašnjava pa se može raditi o izražajnom kolokvijalizmu.

- 7,25 **7,25** A ti, Ezra, prema mudrosti Božjoj koja je u tvojoj ruci, postavljaljaj tužitelje i suce da budu parničari svem narodu koji je u Prekorječju – svima koji poznaju zakon Božji, a tko ne zna, poučit ćete.³¹⁶
- 7,26 **7,26** I svaki koji ne bude vršio zakon tvoga Boga i kralja – neka nad njim strogo bude izvršena kazna:³²³ bilo smrtna, bilo tjelesna, bilo zapljenom imovine,³²⁴ bilo okovima.³²⁵

- 313 Glagol הוּ u *p^oalu* je ovdje *scriptio defectiva* zbog dvaju וו koji dolaze u 3. licu množine muškoga roda. Značenje riječi je u jusivu: *neka bude*; usp.: Ezr 5,8 bilj. 129; 6,6 bilj. 196; S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.7.8.3.4.
- 314 *Ketiv* דָּאֲגִין je particip glagola דִּין u *p^oalu*: *suditi*, dok *qere* דְּאִיגִין nalikuje imenici *sudac*, s iznimkom što u prvome slogu umjesto י (*jōd*) ima א (*ālef*) koji bi u cjelini bio דיגין; usp.: S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, § 5.7.6.5.4.; E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 7:25.
- 315 *Haf'el* glagola ידע je u množini pa se odnosi ne samo na Ezru nego i na one koji su izabrani u judejskome starješinstvu: *poučit ćete*. Rečenična sintaksa je krnja pa se može raditi o kolokvijalnome govoru (usp.: Ezr 4,12 bilj. 33; 4,16 bilj. 61; 5,8 bilj. 128).
- 316 Terminologija, u retku, s akadsko-perzijskoga prelazi na hebrejski. Igra hebrejsko-aramejskih termina שפט *suditi-parničiti* > *sudac* i דין *suditi-parničiti* > *parničar*.
- 317 *P^oal*, imperfekt glagola הוּי: *biti* u jusivu, *neka bude*, *neka je* (usp.: bilj. 129 i 196; S. SEGERT, *Altaramäische Grammatik*, 5.7.8.1.3) predikat je jednoga subjekata כל koji ima dva objekta: Boga i kralja.
- 318 אֲסַפְרָנָא ovdje: *strogo*; usp.: F. ROSENTHAL, *Grammar of Biblical Aramaic*, § 26, 93,189.
- 319 Serija zavisnih rečenica koje počinju česticom הֵן znače: *bilo ... bilo...*
- 320 Ispravni *ketiv* שְׂרֹשׁוּ, *š^orōšū*: *tjelesna kazna qere čita לְשֹׂרְשִׁי* ili לְשֹׂרְשִׁי *š^orōšī*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 7:26.
- 321 Sveza עֵנֶשׁ נִכְסִין: *konfiskacija zemlje* ili *zapljena*; usp.: E. COOK – F. W. BUSH – W. LASOR, *Guide to Biblical Aramaic*, 7:26.
- 322 Hebraizam אסור: *okovi*, *gvožđa*; usp.: L. KOEHLER – W. BAUMGARTNER, *Hebrew and Aramaic Lexicon*, I, 73.
- 323 Subjekt „svaki“ prelazi u objekt koji trpi radnju: *nad njim* pokazuje nepravilnu sintaksu pa se može raditi o kolokvijalizmu.
- 324 Usp.: Ezr 6,11 bilj. 225.
- 325 Zadnja dva retka (7,27-28) Ezrina su molitva na hebrejskome jeziku o povratku iz sužanjstva kao djelomičnom ispunjenju Izaijina (11,11-12; 43,5-6) i Jeremijina (51,8; 52,11-12) proroštva o povratnicima „Ostatka“.

EZRA 4:8 – 7:26: A NEW TRANSLATION FROM THE ORIGINAL ARAMAIC, FOLLOWED BY AN ANALYSIS AND SHORT COMMENTARY

Summary

The classical Judean historical era is divided into the First and Second Temple periods. The First Temple period is tied to the Israel-Judean monarchy which was founded by Solomon (David) and which lasted until the reign of the last Judean king, Zedekiah, and the Babylonian exile in 586 B.C. following the destruction of the Temple by Nebuchadnezzar. The Second Temple period is marked by the reconstruction of Solomon's Temple under the Persian king, Darius I, in 516 B.C. This period includes the return of the Jews from Babylonian captivity, the reconstruction of the Temple and the hierarchical socio-religious establishment in Judea. The Second Temple period ended with the First Jewish-Roman War and the destruction of the Temple in 70 A.D.

The Book of Ezra, characterized by its bilingualism, is focused on the return of the Jews from exile (Hebrew, Chapters 1 – 3), the reconstruction of the Temple in Jerusalem (Aramaic, Chapters 4 – 5), the establishment of the social community in Judea (Aramaic, Chapter 6) and the implementation of Mosaic Law by the Jewish returnees (Aramaic-Hebrew, Chapters 7 – 10). Although the Book of Ezra is traditionally associated with the Book of Nehemiah, it seems that these two books, regardless of their similarities, were created independently of each other.

The Aramaic text of the Book of Ezra deals in particular with the situation in Jerusalem after the reign of King Darius (486 B.C.). The Aramaic narration begins with problems regarding the local gentiles and Jewish returnees from exile (4:6-24). The kings who played important roles in the reconstruction of Jerusalem, in the Aramaic chapters, are Xerxes (486-465 B.C.) and Artaxerxes (465-424 B.C.). In addition to these, the Persian vassals Sheshbazzar and Tattenai, rulers of the Trans-Euphrates territory or the Province Beyond the River, occupy a remarkable place in the Aramaic narration, especially the Aramaic dialogues with the Persian kings (cf. Ezra 4 – 6). In Ezra 6:6-12, Tattenai is linked with King Darius, although chronologically this passage appears to be an elaboration of an earlier document issued during the rule of King Cyrus in 538 B.C., which shows that the Persian Empire respected the law and statutes of local conquered peoples, including the people of Judea.

This new Croatian translation of the Aramaic section of the Book of Ezra is accompanied by concise morphological-syntactical study notes and commentary. The article deals exclusively with the Aramaic text, comparing key words with those in the Akkadian and Hebrew languages.

Our goal has been to render a faithful translation of the Aramaic part of the Book of Ezra (4:8 – 7:26) into the Croatian language, following the biblical original, and comparing it to existing translations by Antun Sović, Ivan Evandelistič Šarić and Silvije Grubišić.

Key words: *First Temple period, Second Temple period, Israel-Judean monarchy, Solomon, Zedekiah, Babylonian exile, Nebuchadnezzar, Darius I, Judea, Jewish-Roman War, Book of Ezra, Mosaic Law, Book of Nehemiah, Aramaic, Xerxes, Artaxerxes, Sheshbazzar, Tattenai, Trans-Euphrates, Cyrus, Persian Empire.*

Translation: Dubravko Turalija and Kevin Sullivan